

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

METODOLOGIE SPOLEČENSKÝCH VĚD

Václav Bělík

Metodologie společenských věd.

Tento materiál byl vytvořen v rámci projektu „**Inovace studijních oborů na PdF UHK**“, reg. č. **CZ.1.07/2.2.00/28.0036** v Operačním programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost ESF.

Vydání: první

Vydala: Univerzita Hradec Králové v roce 2014

Stran: 78

Recenzent: doc. PhDr. Iva Jedličková, CSc.

Publikace neprošla jazykovou korekturou. Za jazykovou a věcnou správnost textu odpovídá autor.

Základní informace o předmětu „Metodologie společenských věd“

Vyučující: PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

Kontakt: vaclav.belik@uhk.cz

Hodinová dotace přímé výuky:

Prezenční forma studia: seminář 3 hod. týdně

Kombinovaná forma studia: seminář 12 hod. za semestr

Zařazení předmětu: 2. semestr

Prerekvizity: předmět nemá prerekvizity

Pravidla komunikace s vyučujícím:

prostřednictvím e-mailové korespondence,

v konzultačních hodinách – zveřejněny na webových stránkách katedry

Úvod do studia předmětu

Předmět je koncipován jako uvedení do problematiky výzkumu ve společenských vědách se zvláštním zřetelem na výzkum pedagogický, psychologický a sociologický. Představuje elementární vybavení pro současné (tj. v průběhu studia) a budoucí zapojení do realizace výzkumných šetření.

Cíle předmětu:

Cílem výuky je osvojení základů metodologie společenských věd, tj. získání základní orientace o podstatě, zákonitostech a zejména metodách výzkumu ve společenských vědách a vytvoření dovedností potřebných pro výzkumnou činnost a realizaci výzkumného šetření menšího rozsahu.

Osnova předmětu:

1. Metodologie společenských věd, podstata disciplíny, místo v systému věd
2. Společenskovědní výzkum, podstata, charakteristika, druhy, etapy. Průběh výzkumu
3. Výzkumný soubor a jeho výběr
4. Výzkumná zpráva, její náležitosti a vypracování
5. Kvalitativní a kvantitativní charakter zkoumání
6. Dokumentová metoda

7. Pozorování
8. Rozhovor
9. Dotazník
10. Test
11. Sociometrie
12. Experiment
13. Kazuistika

Literatura

Základní literatura:

BĚLÍK, V. Tvorba odborné práce. Hradec Králové, Gaudeamus, 2009. 60s. ISBN 978-80-7041-503-0.

FERJENČÍK, J. Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Praha: Portál, 2000.

GAVORA, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido 2000.

HENDL, J. Kvalitativní výzkum. Praha: Portál, 2005.

CHRÁSKA, M. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007.

LAŠEK, J., MANĚNOVÁ, M. Základy statistického zpracování pedagogicko-psychologického výzkumu. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009.

MIOVSKÝ, M. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006.

MAŇÁK, J., ŠVEC, Š., ŠVEC, V. (eds.) Slovník pedagogické metodologie. Brno: Paido, 2005.

PELIKÁN, J. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha: Karolinum, 1998.

SKUTIL, Martin a kol. Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství. Praha: Portál, 2011.

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Grada, 2007.

Rozšiřující literatura:

COHEN, L., MANION, L., MORRISON, K. Research Methods in Education. 5th ed. London and New York: RoutledgeFalmer, 2005.

- CRESWELL, J. Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches. 3rd ed. Thousand Oaks: Sage, 2009.
- DISMAN, M. Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. Praha: Karolinum, 1998.
- FREEBODY, P. Qualitative research in education. London: SAGE, 2003.
- GORARD, S. Quantitative methods in educational research: the role of numbers made easy. London: Continuum, 2001.
- GREIG, A, TAYLOR, J. Doing reserach with children. London: SAGE, 2005.
- KERLINGER, F. N. Základy výzkumu chování. Pedagogický a psychologický výzkum. Praha: Academia, 1972.
- KUMAR, R. Research methodology: step by step guide for beginners. 2nd ed. London: Sage, 2005.
- SILVERMAN, D. Doing qualitative research. 2nd ed. London: Sage, 2005.
- SILVERMAN, D. Interpreting qualitative data. 3rd ed. London: Sage, 2005.
- TAYLOR, C., WILKIE, M., BASER, J. Doing action reserach. London: Paul Chapman Publishing, 2006.

Požadavky na ukončení předmětu

Zápočet:

1. písemný referát o realizovaném výzkumu - empirickém šetření pedagogickém, psychologickém, sociologickém nebo hraničních disciplín se strukturou: východisko referátu - přesná informace o zdroji, obsah referátu - téma výzkumu, cíl + záměr výzkumu, metoda výzkumu, hypotézy výzkumu, charakteristika výzkumného souboru, interpretace výsledků výzkumu, vlastní hodnocení, forma referátu - odborný jazyk, strojopis
2. projekt výzkumu na společenskovední téma podle vlastní volby se strukturou: téma, charakteristika problému, cíl + záměr výzkumu, metoda výzkumu, hypotézy výzkumu, harmonogram výzkumu, výzkumný soubor a jeho charakteristika, dokumentace podle zvolené metody výzkumu

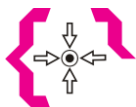
Zkouška:

1. Předpokladem pro přistoupení ke zkoušce je udělený zápočet z předmětu.

2. U zkoušky je třeba prokázat osvojení vědomostí a vytvoření dovedností potřebných k realizaci menšího výzkumu, přičemž rozsah vědomostí a dovedností je dán cílem a obsahem výuky

3. Výše uvedené je třeba prokázat v písemné i ústní části zkoušky.

Význam ikon v textu

Cíle

na počátku každé kapitoly konkretizují výukový cíl kapitoly.

Časová náročnost

udává, kolik času zpravidla potřebuje student k prostudování kapitoly.

Pojmy k zapamatování

jsou soupisem důležitých pojmů a hlavních bodů, které by student při studiu tématu neměl opomenout.

Poznámka

obsahuje doplňující, upřesňující nebo méně důležité informace.

Kontrolní otázky

umožňují studentovi ověřit porozumění textu a osvojení problematiky.

Souhrn

představuje shrnutí tématu.

Literatura

je soupisem zdrojů použitých v kapitole a slouží také pro doplnění a rozšíření poznatků.

Obsah studijní opory:

1. Metodologie společenských věd, podstata disciplíny, místo v systému věd
2. Společenskovědní výzkum, podstata, charakteristika, druhy, etapy. Průběh výzkumu
3. Výzkumný soubor a jeho výběr
4. Výzkumná zpráva, její náležitosti a vypracování
5. Výzkumná metoda - podstata, třídění.
6. Dokumentová metoda
7. Pozorování
8. Explorativní metody. Společné znaky.
9. Interview
10. Dotazník
11. Test
12. Sociometrie
13. Experiment
14. Kvalitativní zpracování údajů
15. Uvedení do kvantitativního zpracování údajů

1 Metodologie společenských věd, podstata disciplíny, místo v systému věd

Cíle

Cílem této kapitoly studijní opory je představit metodologii společenských věd jako pomocníka pro zpracovávání seminárních a závěrečných prací studentů sociálních oborů. Znalost této problematiky pomůže studentům zpracovávat text správně po formální stránce a zároveň je donutí nezkoumat vytyčenou problematiku po povrchu, ale zaměřit svá bádání do hlubších vrstev společenské reality a proniknout do specifik zkoumaných teorií.

Časová náročnost

2h

Pojmy k osvojení

- Metodologie společenských věd
- výzkum
- teorie
- jev

Předmět metodologie

Metodologie společenských věd (myslíme tím především pedagogiky, sociologie, psychologie, filosofie, historie) představuje soustavu poznatků o přístupech ke zkoumání jevů a procesů ve společnosti, o získávání a vyhodnocování poznatků, které pravdivě a co nejobjektivněji odrážejí neustále se měnící realitu v podmínkách neustále se rozvíjející společnosti.

Předmětem metodologie jsou obecné teoretické problémy vědeckého poznání a zákonitosti vědeckého bádání. Vyjdeme-li z myšlenky, že funkcí vědy je v té nejobecnější rovině kultivovat život a řešit otázky existence a rozvoje lidstva, pak z tohoto pohledu společenské vědy naplňují tuto představu v plné míře.

Podívejme se však na funkce vědy podrobněji:

- deskripce a klasifikace jevů, procesů a skutečností
- explikace výskytu jevů, procesů, skutečností (vysvětlení jejich příčin, podmínek apod.)
- predikce výskytu jevů, procesů, skutečností
- pochopení událostí (uvedení do souvislostí, interpretace)
- poskytování možností události ovlivňovat (na základě vysvětlení, pochopení a prognózy vytváří si věda i jisté možnosti pro řízení společenské reality)

Zamysleme se však společně, kde se berou zdroje našeho poznání, které v běžném životě používáme a často přijímáme se samozřejmostí. Prvním z nich je naše vlastní zkušenost, díky které se na společenskou realitu díváme našima subjektivníma očima. *Dítě, kterému se stal ošklivý úraz, kvůli své nepozornosti se na podobno situaci bude dívat se zvýšenou mírou pozornosti a respektu.* Často bývá zkušenostní zdroj poznání označován za primitivní, nevědecký. Druhým zdrojem poznání jsou teorie a vědecké poznatky, které nám pomáhají vysvětlovat si (interpretovat společenskou realitu už na základě dosažených údajů a zkoumání a sami se na tomto procesu a na těchto výsledcích můžeme podílet.

Chráska uvádí čtyři základní metody poznání. Ve své typologii se opírá o významné filozofy a psychology (např. Charles Peirce, Kerlinger a další).

a) Metoda tradice

Mnoho z toho, co považujeme za pravdivé, vděčí za svoji existenci právě tradici. Pokud používáme metodu tradice, držíme se svých názorů a „pravd“ jen proto, že je jako pravdy znali i lidé před námi. Časté opakování takovýchto „pravd“ většinou způsobuje zvyšování jejich platnosti v očích lidí. Je zajímavé, že lidé často lpí na tradičních poznatcích, i když mají k dispozici fakta svědčící proti nim.

b) Metoda autority

U této metody člověk přijímá určité poznatky jako pravdivé jen proto, že je vyslovuje osobnost, která je pro něho autoritou. Na základě této metody je tedy pravdivá ta myšlenka, která má za sebou váhu uznávané osobnosti či veřejného mínění. Metoda autority je tedy ve srovnání s metodou tradice pro lidské poznání důležitější, protože i pomocí ní lze určitého pokroku v poznání dosáhnout. V žádném případě by se však neměla stát ve vědě metodou rozhodující.

c) Metoda a priori

Kriteriem pravdivosti poznání je této metody shoda s rozumem (nikoli tedy shoda se skutečností). Vychází se z názoru, že přirozené sklony táhnou lidi k pravdě. Problematickostí této metody spočívá v tom, že není možné přesně vymezit, co znamená „shodovat se s rozumem“. Typickým argumentem pro použití této metody je: „vždyť to dá rozum“.

d) Metoda vědy

Pokud lidé při poznávání použijí vědeckého přístupu, potom se jejich poznávání od předchozích metod liší zejména tím, že dospívají k novým poznatkům nezávisle na názorech, přáních či postojích badatele. Při správném vědeckém poznávání je činnost vědce natolik kontrolována, že je téměř vyloučeno, aby se uplatnily jeho osobní názory, postoje, emoce apod. (Chráska, 2006)

Pokud vyjdeme z výše uvedeného, pak je nám jasné, že metodologie společenského poznávání je charakterizována použitím celého spektra zdrojů a pramenů. Patří mezi ně především studium dokumentů jak historického (literárně velmi cenného) charakteru, tak dalších i současných dokumentů (např. závěrečné zprávy a monografie z vědeckého zkoumání, legislativa, aktuální trendy), studium zahraniční literatury a dostupných zkušeností (které je podpořeno například cestováním po zahraničních vysokých školách, výzkumných centrech, ale i praxí, která je na výzkum orientována). Neméně důležité jsou i názory a zkušenosti cílových skupin a odborníků, kteří s nimi pracují.

Důležitým zdrojem poznání je četba odborné literatury. Na tomto místě uvedme citaci, která v tomto studijním průvodci předmětem jistě studentovy pomůže lépe se

orientovat v nahlížení na to, jak proniknou do tajů metodologie společenských věd: Studium vyžaduje přečtení velkého množství stránek textu: u *narativních* a *diskursivních* vědních disciplín (což je většina disciplín sociálních a humanitních věd) by mělo jít o tisíce stran odborného textu v jednom studijním předmětu za semestr. Nikoliv několik set stran, ale několik tisíc stran. Muže se to zdát mnoho, ale není to mnoho – jak ukáže následující vysvětlení. Přednášející profesor, který má k dispozici *dvouhodinovou* přednášku, disponuje čistým časem zhruba 100 minut. Kdyby svou přednášku z připraveného textu pouze předčítal tak rychle, aby studenti mohli jeho projev sledovat a rozuměli mu, musel by číst rychlostí přibližně jedné standardizované stránky formátu A4 za 3,5 minuty (standardizovaná stránka formátu A4 má 30 řádků a na každém řádku 60 znaku). K přečtení 10 stran by přednášející potřeboval asi 30 – 40 minut. Sto minut předčítání textu obsáhne zhruba 28 – 30 standardizovaných stran formátu A4. Jenže vysokoškolská přednáška není předčítání – vyžaduje jinou techniku sdělování, nežli čtení: vyžaduje opakování důležitých pojmů, opakování důležitých výroku, zařazování "odlehčovacích" výrazů a pasáží, případně reakce na projevy posluchačů. Výsledkem je mnohem kratší sdělení, než v případě pouhého předčítání. Převáděno na standardizované stránky formátu A4 – *dvouhodinová vysokoškolská přednáška obsáhne maximálně zhruba 20 stran textu formátu A4, zpravidla méně.* – Jestliže je hodinová dotace přednáškového kurzu za semestr 28 hodin (což je obvyklý průměr), pak přednášející jako by přečetl 280 stran textu formátu A4, což je rozsah jedné menší knížky. V žádné ze sociálních nebo humanitních věd nelze jednosemestrální obsah studijního předmětu vtěsnat do tří set stran. Možná, že by to šlo, ale žádný student by takto náročnému textu neporozuměl a z hlediska pedagogického by takovýto text byl katastrofou. Skripta a učebnice sice tento rozsah mají (i menší), avšak v žádném případě neobsahují plné penzum toho, co by si student měl k získání příslušné diskursivní (odborné) kompetence osvojit. Proto je třeba kromě přednáškových sdělení, skript a učebnic (které mají jen orientující a uvádějící funkce) samostatně studovat další odbornou literaturu. Těžiště univerzitního studia je v samostatném studiu, především v samostatném čtení studijní literatury, která obnáší zpravidla několik titulů (5 – 10) a tudíž několik tisíc stran textu. Proto musí student vědět, jak rychle čte, aby mohl své čtení rozumně rozvrhnout, naplánovat. (Hubík, 2006)

Kontrolní otázky

1. Které funkce vědy vymežeme pomocí metodologie společenských věd?
2. Jakým způsobem by mělo probíhat studium odborné literatury?
3. Které metody poznání jsme si v textu vymezili?
4. Jakou funkci má ve studiu a praxi metodologie společenskovedního poznání?

Literatura

HUBÍK, Stanislav. *Sociologie vědění: základní koncepce a paradigmata*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 224 s. Základy sociologie; sv. 5. ISBN 80-85850-58-3.

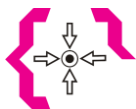
CHRÁSKA, Miroslav. *Úvod do výzkumu v pedagogice*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 168 s. Skripta. ISBN 80-244-1367-1.

KERLINGER, Fred N. *Základy výzkumu chování: pedagogický a psychologický výzkum*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1972. 705 s.

ONDREJKOVIČ, Peter. *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2007. 245 s. ISBN 978-80-224-0970-4.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 270 s. ISBN 978-80-246-1916-3.

2 Společenskovědní výzkum, důležité kroky v realizaci výzkumu

Cíle

Cílem této kapitoly je vymezit specifika zkoumání v sociálně pedagogických oblastech a představit, které etapy zkoumání musí výzkumník dodržet při tvorbě projektu odborné práce a následně při jejím zpracovávání.

Časová náročnost

2 h

Pojmy k osvojení

- Specifika společensko-vědního výzkumu
- Projekt zkoumání
- Etapy výzkumu

Společensko-vědní zkoumání je na rozdíl od zkoumání v přírodních vědách velmi specifické. Zajištění laboratorních podmínek je komplikované, takřka nemožné, často i nežádoucí. Z tohoto důvodu je obtížné stanovování základních metodologických kategorií, které klademe jako požadavky na výzkum – tj. validita (platnost zkoumání), objektivita, reliabilita (znovuověřitelnost).

Jak uvádí Kraus, společenskovědní výzkum je charakterizován některými problémy a zvláštnostmi. Patří mezi ně především:

Možnosti standardizace. Velmi obtížně se stanovuje standardní jednotka. Je to možné jen např. v případě využití demografických dat, či ekonomických ukazatelů apod. Stejně tak není prakticky možné standardizovat prostředí. To souvisí s tím, že v sociální realitě nelze šetření opakovat, protože podmínky a okolnosti se neustále mění („nevstoupíš dvakrát do téže řeky“).

V rámci sociálních výzkumů dochází velmi často k zjišťování vlastností různých výběrových souborů. Taková šetření jsou pak nepochybně *zatížena výběrovou chybou*. Velmi pak záleží, jakým způsobem byl výběr pořízen. Nejčastější jsou výběry stratifikované respektující princip nahodilosti. Ovšem své místo mají i výběry záměrné a to v souvislosti s výzkumy kvalitativního charakteru.

Také to, že badatel při zkoumání sociálních jevů většinou vstupuje do objektivní reality a svým způsobem ji poznamenává, může ovlivnit objektivnost výsledků výzkumu. Navíc se samozřejmě ani v sociálně pedagogickém výzkumu není možné beze zbytku vyhnout *subjektivnímu pohledu* či někdy přímo zkreslení buď při vlastním zkoumání (např. při použití metody pozorování), nebo při interpretaci výsledků. Je většinou velmi obtížné zachovat empatickou neutralitu.

Specifičností metodologie společenských věd je také *odborný jazyk*, který používá a s tím související odborná terminologie. Problém je v tom, že základem pro odborný jazyk je v zásadě jazyk přirozený, tedy využívající běžné slovní zásoby. Výhodou je, že je srozumitelný širokým vrstvám celé populace, na druhou stranu však snižuje míru exaktnosti ve srovnání s jazykem věd přírodních či např. medicíny.

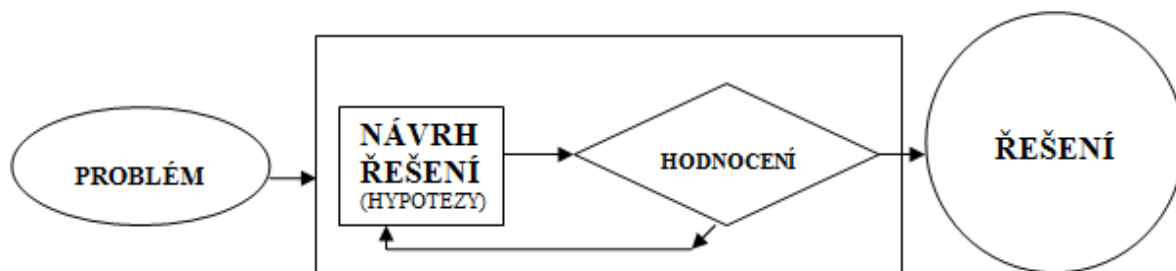
Jistým problémem v oblasti sociálního výzkumu je také *zajištění reprezentativnosti*. Není jednoduché vytvořit takový výběrový soubor, který by kopíroval alespoň v základních parametrech (věk, pohlaví, vzdělání) soubor základní, tedy celou společnost. Za tím účelem se zpravidla využívá tzv. kvótních výběrů. Děje se tak např. při výzkumech veřejného mínění.

Mezi zvláštnosti metodologie sociálních výzkumů je také třeba uvést to, že *preferuje určité výzkumné metody a techniky*. Dá se říci, že i při těchto výzkumech dominují explorativní metody (dotazník, anketa, rozhovor). Vedle toho však velmi často je využívána obsahová analýza dokumentace osobní či školní. Využívány jsou i ratingové techniky (různé posuzovací škály) a také sémantický diferenciál. Velmi časté je využití sociometrické techniky a rovněž i pozorování (hlavně zúčastněné).

Zvláštní pozornosti zasluhují techniky kazuistického charakteru, včetně různých anamnéz příp. katamnéz, týkající se objektu ale i subjektu výchovy ve smyslu jedince i celých skupin. (Kraus, 2008)

Tvorba koncepce odborné práce není záležitostí jednoduchou. Slovo koncepce v sobě zahrnuje celou řadu charakteristik. Mezi ně patří například logická struktura témat, které práce řeší, snaha o vypořádání se s problémem v co nejkomplexnější míře a další.

Tvorba koncepce odborné práce je procesem tvůrčím. Základní složky tvořivého procesu znázorňuje níže uvedený obrázek. (Kima, 1993, s.14)

Tvořivý proces znamená takové postupné, vnitřně propojené a na sebe navazující změny psychických stavů, které vedou k výslednému novému produktu (ve smyslu objektivním i subjektivním), a to ve sféře myšlení, práce, uměleckého projevu, postoje, prožitku apod. Lze rozlišit tvořivý proces myšlenkový, produkční, technický, umělecký a osobnostní, proces lidské seberealizace. (Maňák, 2001)

Fáze řešení problému:

Identifikace problému: Jedná se často o nejobtížnější fázi. Požaduje vymezení a specifikaci teoretických východisek. Vhodná je četba odborné literatury, výzkumů, přednášky,...

Analýza problémové situace: V této fázi analyzujeme zkoumaný problém, snažíme se najít zákonitosti, které mezi jednotlivými fakty působí, zpřesnit cíle práce a hlubší rozbor zkoumaných faktů.

Tvorba hypotéz (domněnek).

Verifikace (Falzifikace) hypotéz.

Návrat k některé z předchozích fází v případě neúspěchu a případná korekce.

Otázka: Musí být práce striktně rozdělena na část teoretickou a empirickou?

Odpověď: Nemusí. Jedná se však o tradiční dělení, které je vžité v akademické veřejnosti. Některé práce mohou být více teoretického charakteru. Jiné mohou být více založeny na empirickém zkoumání. Toto zažité dělení je však nepřesné – důležité je účelné propojení teorie a empirie.

Nezbytné komponenty, které tvoří odbornou práci (upraveno dle Rozhodnutí děkana č. 16/2009):

- úvod obsahující stručnou formulaci problému a cílů práce: zdůvodnění volby tématu, výchozí teorie/koncepce, základní termíny,
- analýza současného stavu poznání zvoleného tématu,
- výzkumné otázky/hypotézy,
- zvolená metodologie,
- popis výzkumného vzorku
- popis dosažených výsledků,
- analýza výsledků a jejich hodnocení, srovnání s výsledky obdobných výzkumů, návrh diskuse a dalšího bádání,
- diskuse, polemika,
- důsledky zjištění,
- závěry, teoretický/praktický přínos práce, zřejmá omezení práce, nevyřešené otázky, možnosti dalšího zkoumání,
- seznam použité literatury (soupis citačních zdrojů),
- seznam literatury související s tématem, seznam dalších pramenů,
- další přílohy.

Zmiňme na tomto místě také pohled, který výše uvedený výnos rozšiřuje (srov. Ondrejkoovič, Kerlinger, Pelikán)

Tyto další charakteristiky zde připomeňme výčtem:

Formulace problému, které vymezuje, proč se chceme danou problematikou zabývat. Dále je nutné vydefinování výchozí terminologie a stanovení závislých a nezávislých proměnných.

Heuristická fáze, která zahrnuje shromažďování a studium literatury. V této fázi se pokoušíme o analýzu a kritiku existujících teorií a zaujmutí vlastního stanoviska k nim. Na základě vědeckých paradigmat stanovujeme nosná témata, která nám vymezují naši práci.

Fáze formulování hypotéz – viz. samostatná kapitola.

Výběr metod a konstrukce nástrojů, kterými budeme metody používat.

Předvýzkumná sonda.

Stanovení výběrového souboru.

Sběr dat.

Předzpracování dat – mimo jiné vyřazení nepoužitelných výstupů (např. dotazníků).

Zpracování dat – předmětem této práce není analýza možností, jak statisticky zpracovávat data. K tomuto účelu slouží dostupná literatura (např. Chráska, 2006).

Interpretace zjištěných údajů, které v sobě zahrnuje poznávání příčin, proč jsme došli k získaným údajům na základě komparace s výchozími paradigmaty.

Porovnávání dosažených výsledků s předchozími výzkumy.

Závěry spojené se snahou o sociálně pedagogický výstup práce.

Kontrolní otázky

1. Jaké fáze můžeme popsat při konstrukci tématu odborné práce?
2. Jaké činnosti realizujeme v heuristické fázi tvorby výzkumu?
3. Jakou roli hraje v realizaci výzkumu tzv. předvýzkum?

Literatura

CHRÁSKA, Miroslav. *Úvod do výzkumu v pedagogice*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 168 s. Skripta. ISBN 80-244-1367-1.

KERLINGER, Fred N. *Základy výzkumu chování: pedagogický a psychologický výzkum*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1972. 705 s.

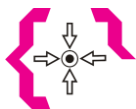
KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

MAŇÁK, Josef. *Stručný nástin metodiky tvořivé práce ve škole*. Brno: Paido, 2001. 46 s. ISBN 80-7315-002-6.

ONDREJKOVIČ, Peter. *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2007. 245 s. ISBN 978-80-224-0970-4.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 270 s. ISBN 978-80-246-1916-3.

3 Výzkumný soubor a jeho výběr

Cíle

Cílem této kapitoly je získání kompetence v oblasti vybírání respondentů do výzkumu.

Časová náročnost

2h

Pojmy k osvojení

- Metoda výběru
- Redukce reality
- Základní soubor
- Výběrový soubor

Nálezy společenských věd mají vždy jen pravděpodobnostní (stochastický) charakter a platí zpravidla jen pro prostředí, z něž pochází data. Příčinou je složitost společenskovedních „přirozených systémů“ (ty, jejichž proměnné jsou navzájem silně propojeny a počet vztahů s jinými systémy je řádově nižší; proto je lze zkoumat samostatně), která je mnohem vyšší než u přírodních věd. Proto je lze popsat jen částečně a hrozí různá **zkreslení**, hlavně při pomnutí podstatných proměnných. Takto charakterizuje otázku výběru respondentů do výzkumu M.Disman, který dále rozebírá možné typy zkreslení, které ovlivňují výzkum:

1. Redukce počtu pozorovaných *proměnných* (=> nebezpečí zkreslení)
2. Redukce počtu analyzovaných *vztahů* mezi proměnnými – hrozí zkreslení jako v předchozím případě, navíc je redukce mnohem rozsáhlejší (je moc vztahů) a redukuje již reduované.

3. Redukce populace na vzorek – za určitých okolností lze určit velikost vzniklé chyby.
4. Redukce časového kontinua na jeden bod – naprostá většina sociálních jevů se mění s časem, což je zásadní, usilujeme-li o kauzální vysvětlení.

Chráška charakterizuje základní a výběrový soubor takto: V dalším výkladu budeme používat dva pojmy: základní soubor (populace) a výběrový soubor (výběr). Pojmem základní soubor rozumíme všechny prvky (osoby, situace) patřící do skupiny, kterou zkoumáme. Výběrovým souborem (výběrem, vzorkem) pak rozumíme určitou část prvků vybranou ze základního souboru, která základní soubor zastupuje (reprezentuje).

Základním souborem tedy jsou všichni lidé v populaci, kteří mají požadovaný znak (proměnou).

Příkladem:

Téma bakalářské práce je „Možné příčiny sebevraždy mládeže v českém prostředí“

Základním souborem v tomto případě jsou všichni lidé, které můžeme označit za mládež v ČR.

Výběrovým souborem jsou všichni lidé, které do výzkumu vybereme ze souboru základního (provedeme redukci reality).

V sociálně pedagogických výzkumech jsou nejčastěji používány tyto druhy výběru vzorků: náhodný, náhodný stratifikovaný, mechanický, záměrný a dostupný výběr.

Při náhodném výběru vzorku má každý element stejnou pravděpodobnost, že bude zahrnut do vzorku našeho výzkumu. Tento náhodný vzorek označuje jak všechny známé, tak i neznámé vlastnosti populace a zároveň jsme schopni odhadnout, jak se vzorek od populace liší. Existuje dále tzv. vícestupňový výběr, tedy postupný výběr, kdy jsou nejprve vybrána určitá přirozená seskupení a poté náhodně jedinci z nich. Uvedeme ukázkou takového postupu, jak je prezentována M. Dismanem:

1. nejprve vybereme náhodně reprezentativní soubor okresů,

2. pak v každém z vybraných okresů provedeme náhodný výběr obcí,
3. teprve pak vybíráme jedince ve velkých vybraných obcích a jako mezistupeň výběru vyčleníme menší prostorové jednotky, třeba volební obvody. Tím se vytvoří kompaktnější vzorek. Respondenti jsou koncentrováni do přesně vymezeného teritoria a jsou eliminována - při správném výběru - závažná zkreslení. Při tomto pravděpodobnostním výběru nemáme žádný seznam, podle něhož je možno postupovat a tak je vícestupňový výběr jediným možným řešením. Proto musí následovat další etapa, která je logickým pokračováním předcházející kroku, ale je pracovně velmi náročná:
4. ve vybraných malých obcích, nebo městských obvodech je proveden soupis všech sídelních jednotek (bytů, rodinných domků),
5. pak je vytvořen náhodný vzorek těchto jednotek,
6. pak je vytvořen seznam osob žijících ve vybraných jednotkách a pak jsou opět náhodně vybráni jedinci (nebo obvykle jedinec) do vzorku.

Velikost výzkumného vzorku velmi výrazně ovlivňuje jeho vlastnosti – objektivitu, validitu a reliabilitu. Čím větší máme zkoumaný soubor, tím nižší je pravděpodobnost chyby. Velikost zkoumaného souboru často závisí na možnostech výzkumníka, vlastnostech zkoumaného prostředí a charakteristice samotného zkoumaného tématu.

Kontrolní otázky

Pokuste se na základě doporučené literatury odpovědět na tyto otázky:

1. Jak vypadá náhodný výběr, stratifikovaný výběr, skupinový výběr, vícenásobný výběr, záměrný výběr, mechanický výběr, spárovaný výběr?
2. Jaký je vztah mezi počtem respondentů a chybou ve výzkumu?
3. Co rozumíme pojmem rozsah výběru?

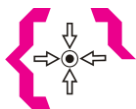
Literatura

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 372 s. ISBN 978-80-246-1966-8.

CHRÁSKA, Miroslav. *Úvod do výzkumu v pedagogice*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 168 s. Skripta. ISBN 80-244-1367-1.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 270 s. ISBN 978-80-246-1916-3.

4 Výzkumná zpráva, její náležitosti a vypracování

Cíle

Cílem této kapitoly je studentovi přiblížit některé významné náležitosti, které by měla mít výzkumná zpráva a najít její vztah k závěrečné práci ve studiu. Další náležitosti, které zde nejsou zmíněny budou probírány při výuce a nebo je řeší dostupný dokument Pdf UHK (v době zpracovávání textu to bylo rozhodnutí děkana 16/2009).

Časová náročnost

2 h

Pojmy k osvojení

- Závěrečná zpráva
- Formální úprava
- Citační etika

Při sestavování výzkumné zprávy dbáme na zásady formálního rázu. Patří mezi ně zejména:

A. Zásady citační etiky

Jak uvádí autor Boldiš (2004), zásady citační etiky jsou přesně vymezeny dle normy iso 690, kterou je nutné bez výhrady respektovat a naplňovat.

Zapamatujte si prosím následující zásady, které se týkají pravidel tvorby citací:

- Citace musí být především přehledná a jednotná.
- Citace by měla být úplná.
- Citujeme výhradně z primárních pramenů.
- Zachováváme pravopisné normy po daný jazyk.
- Pokud některý údaj chybí, vynecháme ho (např. vydání) a pokračujeme údajem následujícím.
- Údaje v citaci řadíme přesně dle stanovené normy pro daný typ citace.
- Zachováváme jazyk knihy.

Jaké jsou nejčastější prohřešky v citování:

- Citování díla, které autor nepoužil.
- Necitování díla, které autor použil.
- Citování vlastních děl, které nemají souvislost s tématem (tzv. autocitace).
- Nepřesné citování znemožňující identifikaci díla.

Jak uvádí Jánoš, existují minimálně tři důvody, proč citovat.

1. Možnost ověření uvedených tezí.
2. Získání širšího kontextu ohledně zkoumané problematiky.
3. citační etika, která je definována v autorském zákoně.

Pro usnadnění práce je možné využít generátor citací na stránkách www.citace.com, který nám sice ušetří čas, nicméně nás nenaučí vytvářet úplné citace. Navíc generátor neobsahuje všechny možnosti citování.

Častým problémem, se kterým se na akademické půdě setkávám, je nestudování literatury z primárních pramenů. Které všechny prameny považujeme za primární a které za sekundární.

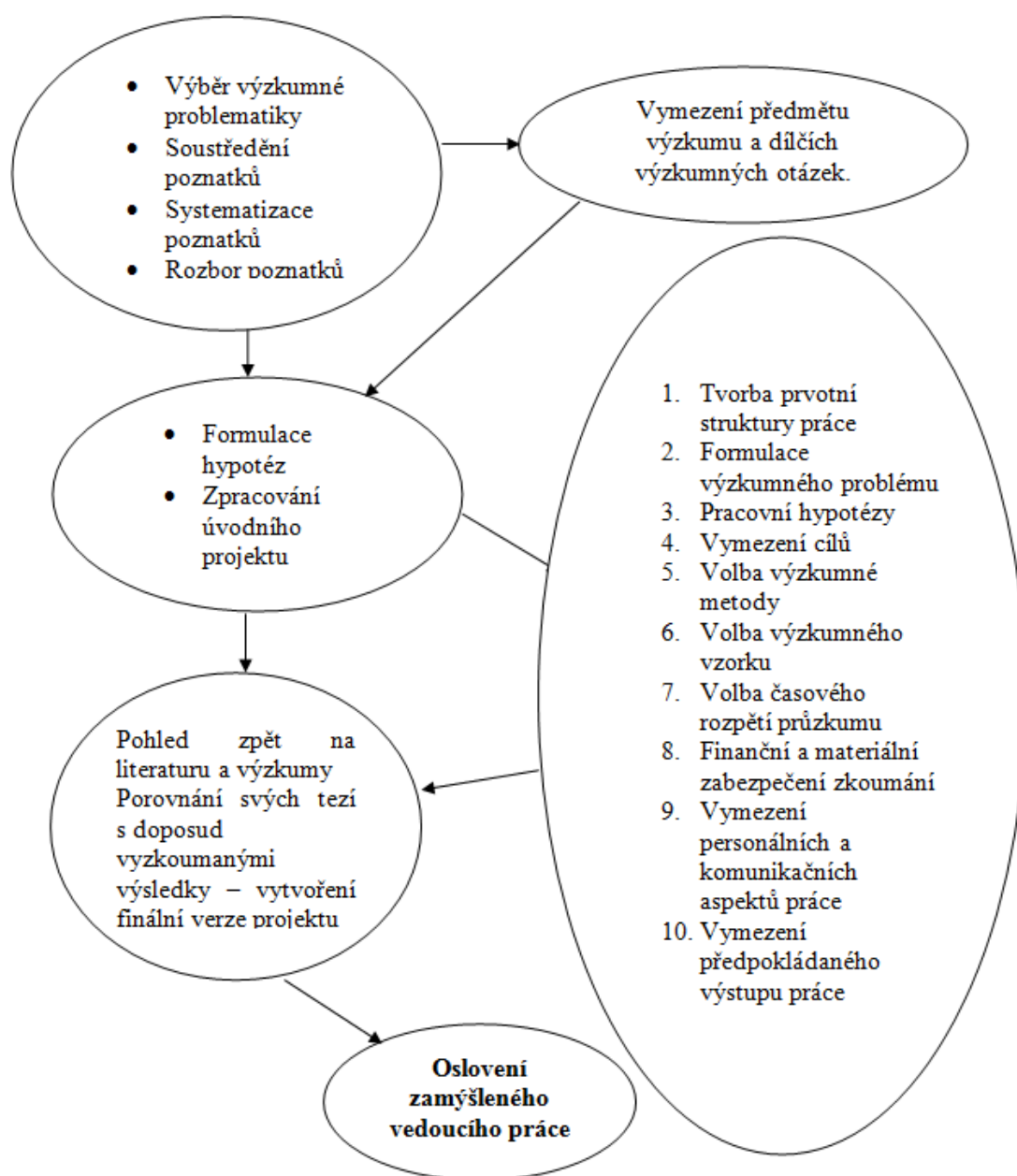
Primární prameny:

- Naučné slovníky a encyklopedie.
- Příručky (srov. Spousta „vademékum“ 2003).
- Učební texty, skripta.
- Odborné a vědecké studie.
- Články v odborných periodikách.
- Monografie.
- Vědeckovýzkumné zprávy.
- Periodika.
- Rigorozní, disertační a habilitační práce.
- Články a statě v resortních časopisech.
- Články v novinách a časopisech.
- Antologie a čítanky.
- Překladové materiály zahraničních vědeckovýzkumných institucí.
- Některé druhy nepublikovaných materiálů (vysokoškolská veřejná přednáška a další).

Sekundární dokumenty:

- Bibliografie.
- Recenze.
- Rešerše.
- Referátové časopisy.
- Review.

V následujícím schématu uvádím postupné kroky, které spolu souvisejí, následují za sebou a doplňují se. Šipky vyznačují kroky postupného vývoje myšlenkových operací a pracovních činností.

Stanovení výzkumného problému:

Formulace výzkumného problému však sama představuje problém ve výzkumníkově práci. Vyžaduje totiž čas a přemýšlení. Přemýšlení nad odbornou literaturou, kterou nastudujeme a čas, který nám pomáhá uvědomit si souvislosti, které k tématu práce souvisejí. Často se stává, že studenti své práci čas nedopřejí. Ta pak trpí nemocemi nevyzrálosti (není dostatečně zakotvená v literatuře, není správně metodologicky uchopena,...).

Zásada:

Výzkumný problém je formulován jako **otázka**.

Naší usilovnou vědeckou prací se snažíme nalézt odpověď. Výzkumný problém nám ohraničuje výzkum. Dává nám jasné mantinely, co ještě chceme zkoumat a co už pro nás není vědecky atraktivní.

Výzkumný problém by měl v sobě nést **multidisciplinární aspekt**. Neměl by zahrnout pouze jeden pohled na problematiku.

Příklad:

Tvoříme bakalářskou práci, která je sociologického charakteru. Nesmíme však opomenout nejen ve formulaci výzkumného problému, ale i v celé práci pohled psychologický, pedagogický, právní, historický a další.

Zásada:

Výzkumný problém by měl být aktivizační, nový, objevný.

Jak píše Švec: *„Pokusme se reflektovat vlastní zkušenosti, které se vztahují k danému tématu a rozpracovanému výzkumnému problému.“* (Švec,2004,s.40)

Na počátku utváření odborné práce si stanovíme „prvotní výzkumný problém“, který nám vymezení, co bude předmětem našeho zájmu, na co budeme hledat odpověď. Postupem času, když budeme studovat literaturu, konzultovat s vedoucím práce, diskutovat s přáteli a dalšími odborníky, budeme postupně výzkumný problém zpřesňovat tak, aby tvořil jasnou a jednoznačnou otázku. Pelikán dodává: *„Nutno konstatovat, že formulace problému nemusí mít vždy formu otázky. Podstatné je, že tuto otázku v sobě implicitně obsahuje.“* (Pelikán, 1998, s. 38)

Dostupná literatura (Gavora, Kerlinger a další) zmiňuje kategorizaci výzkumných problémů, které dělí na:

1. **Popisný** výzkumný problém směřující k popisu reality, situace, jevu.

Příkladem:

Jaké jsou vědomosti učitelů v oblasti práce s prevencí sociálních deviací?

Jaké jsou názory učitelů na materiální vybavenost předmětů, které tvoří základ průřezového tématu osobnostní a sociální výchova?

2. Výzkumný problém, který se ptá na **vztah** určitých jevů, faktorů, činitelů, vlastností, aj.

Příkladem:

Jaký je vztah mezi mírou neuroticizmu, který se vyskytuje mezi učiteli a výskytem šikany na dané škole?

Jaký je vztah mezi odborným vzděláním pedagogů a atmosférou školního klimatu?

3. **Kauzální** výzkumný problém, který se ptá na příčinu, která vede k určitému důsledku.

Příkladem:

Způsobuje přefeminizované školství malou míru motivace žáků pro výkon?

Způsobuje tlak Ministerstva vnitra ČR na vyšší míru kvalifikovanosti svých zaměstnanců jejich menší míru vnitřní motivace pro studium?

Zásady tvorby hypotéz:**Ve vědě má hypotéza zcela centrální úlohu.**

Hypotéza je podmíněné vysvětlení faktu/skupiny faktů nebo jevů. Hypotézou jsou všechny počáteční předpoklady (axiomy) teorie (= základní hypotéza).

Pelikán formuluje požadavky na dobrou výzkumnou hypotézu:

1. Je vyjádřena v podobě podmíněného výroku o vztazích mezi dvěma nebo více proměnnými.
2. Hypotéza je formulována pokud možno stručně, jasně, nedvojznačně a neobsahuje v sobě dvě nebo více alternativ. V případě, že autor cítí, že určitá závislá proměnná je ovlivněna několika intervenujícími proměnnými, je lépe hypotézu rozdělit na několik hypotéz dílčích než zasadit tyto proměnné do jediné hypotézy. Problém totiž nastane tehdy, zjistíme-li výzkumem, že pro některé intervenující proměnné byla hypotéza potvrzena a pro jiné nikoliv.

Závěr se pak v případě, že jsou všechny shrnuty do jediné hypotézy, stává nejednoznačným a zbytečně komplikovaným.

3. Výzkumná hypotéza musí být ověřitelná. Předpokládá to uchopitelnost odpovídajícími výzkumnými metodami a technikami.

(Pelikán, 1998, s.44)

Příkladem:

Ad1) Předpokládáme, že nadpoloviční většina zkoumaných seniorů má potíže s krátkodobou pamětí.

Ad2) nejednoznačnost vyznačují slova: někteří, někdo, několik, něco

Dvoznačnost (Mnohoznačnost) vyjadřují například tyto výroky: Lidé říkají... Lidé si myslí...Učitelé si myslí...

Ad3) Předpokládáme, že mimozemské civilizace monitorují život na planetě Zemi.

Chráška (2009) vymezuje základní rozdíly mezi proměnnými:

Proměnnou rozumíme pedagogický jev nebo vlastnost, která se ve výzkumu mění (nabývá různých hodnot). Příkladem proměnných je např. pohlaví dětí (nabývá dvě možné hodnoty), věk dětí, mentální úroveň dětí, klasifikace žáků v určitém předmětu, chování dětí v určité situaci atd. Proměnné lze rozdělit na tzv. nezávisle proměnné a závisle proměnné. **Nezávisle proměnná** je vlastnost (jev), která je příčinnou nebo podmínkou vzniku jiné vlastnosti (jevu). **Závisle proměnná** je vlastnost (jev), která je výsledkem (následkem, důsledkem) působení závisle proměnné. Např. Negativní chování dítěte ve škole (závisle proměnná) může být způsobeno např. konfliktními vztahy mezi jeho rodiči (nezávisle proměnná). (Chráška, 2003, s.10)

Tvorba hypotézy je založena na logických postupech, jimiž jsou indukce a dedukce. Hypoteticko deduktivní metoda kombinuje kognitivní a heuristické výhody indukce hlavně ve fázi klasifikace jevů a zobecnění poznatků o nich. Výhody dedukce spočívají především ve fázi matematické analýzy klasifikovaných jevů a formulování zákonů.

Tvorba hypotézy vychází z několika možných zdrojů, jimiž jsou:

- řada empirických poznatků,
- řada potvrzených hypotéz,
- znovuověřování teorie.

Na případnou otázku: „**Proč byla formulována právě tato hypotéza tak a tak? by měla být dána odpověď, která jasně poukáže buďto na empirické poznatky, které umožnily hypotézu formulovat, nebo na teorii a empirické poznatky, s jejichž pomocí bylo možné hypotézu formulovat, a nebo na řadu analogických, již potvrzených hypotéz, z nichž byla vytvořena další hypotéza.**“ (Hubík, 2006, s. 21)

Zásada:

V každé odborné práci musí být zdůvodnění formulace a obsahu hypotézy.

Gavora uvádí tzv. „Zlatá pravidla tvorby hypotézy“, která teoreticky zná většina studentů. Praxe použití těchto pravidel však bývá horší. Pro připomenutí a zamyšlení se nad nimi je na tomto místě připomínám také.

1. Hypotéza je tvrzení. Vyjadřuje se oznamovací větou. Na konci výzkumu musíme toto tvrzení přijmout (je to pravda), a nebo vyvrátit (není to pravda).
2. Hypotéza vyjadřuje vztah mezi dvěma proměnnými.
3. Hypotéza se musí dát testovat (empiricky zkoumat). Její proměnné se musí dát měřit nebo kategorizovat.

(Gavora, 2000, s. 53)

Zásada na závěr kapitoly, která do jisté míry nahlíží jiným pohledem na vše, co bylo v této kapitole psáno:

Cílem výzkumu by nemělo být potvrdit či vyvrátit hypotézu, ale obohatit něčím společnost, objevit něco nového, pomoci někomu,...Skutečnost, že se nám potvrdí či vyvrátí hypotéza je pro nás prostředkem k dosažení tohoto cíle. Pokud se hypotéza nepotvrdí, pak to neznamena ostudu (jak si často myslí začínající výzkumníci), ale aktivizující výzvu pro interpretaci této skutečnosti.

Odborný jazyk:

Jazyk má ve vědecké práci funkci jednoho ze zprostředkovatelů komunikace a také je prostředkem pro vyjadřování, zpracování a zaznamenání vědeckých poznatků. Odborná činnost prostřednictvím metodologie vytváří jazyk vědecký. Vychází z jazyka přirozeného, který dále zpřesňuje odborným pojmoslovím.

Smyslem i cílem čtení odborných textů je postupné získávání **diskursivní kompetence**, která spočívá především ve zvládnutí odborného jazyka a způsobu odborné komunikace, ale také v získání schopnosti porozumět sdělovanému smyslu textu v konkrétním kontextu. Ve vědách o člověku a společnosti je získání diskursivní

kompetence obtížné, neboť *odborný* jazyka se příliš neliší od jazyka *běžného* (neodborného) a na první pohled se s běžným jazykem dokonce překrývá. Naprostá většina *pojmu* odborného jazyka má stejnou podobu, jako odpovídající slova běžného jazyka a proto je zcela nezbytné si tento fakt při čtení (studiu) odborného textu neustále připomínat, uvědomovat a kriticky reflektovat. (Hubík, 1999, s. 136)

Příklad:

- odborné termíny pedagogické – edukace, kognice, determinace, ...
- odborné termíny sociologické – stratifikace, anomie, diskurz,...

Zásada:

Povinností tvůrce odborného textu je nejen vhodně používat odborné pojmosloví, ale i jednotlivým termínům velmi dobře rozumět po stránce obsahové. Často se stává, že student používá pojmy, které mnohokrát slyšel, avšak není schopen vysvětlit, co se skrývá pod jejich obsahem.

Specifickým typem odborného jazyka je jazyk umělý – notový zápis (u práce, která se zabývá muzikoterapií), chemický vzorec (u práce, která se zabývá výrobou drog), schématické vyjádření výchovného procesu (u práce pedagogické)

Autor a čtenář odborného textu

V této části se zmíníme o některých subjektech, které se podílejí na tvorbě odborné práce a pokusíme se postihnout jejich zvláštnosti.

Prvním ze subjektů je autor. Autorem odborného textu pro naše potřeby rozumíme studenta, který se buď pokouší napsat odborný text za různými účely, a nebo se pokouší vytvořit bakalářskou práci.

Zásada:

Autor odborné práce je povinen ctít autorské zásady, které stanovuje autorský zákon a zásady jmenované v ČSN normě ISO 690.

Otázka:

V jaké osobě se máme v odborném textu vyjadřovat?

Jedná se o tzv. **autorský plurál** (vědcem a tvůrcem textu se rozumí jedna osoba) respektive **plurál inkluzivní** (autor a čtenář jsou jedna kategorie).

Příklad autorského plurálu:

Údaje, které jsou relevantní pro náš výzkum, byly uvedeny v první kapitole.

Příklad inkluzivního plurálu:

Podívejme se nyní, jak na problematiku vzdělávání v oblasti sociálních deviací nahlíží sami výchovní poradci.

Nejčastěji je však voleno **tzv. neosobní vyjadřování**, které je často v literatuře označováno jako důkaz autorovy skromnosti.

Příkladem:

Ve společnosti je zažitý názor, že konzumace alkoholu je tolerována.

Někdy se však autoři vyjadřují **v 1. osobě** čísla jednotného. Většinou je však toto vyjadřování použito v úvodních či závěrečných částech práce. Tento způsob vyjadřování je typický pro západoevropské publikace. Čím bychom šli více na východ, tím je tradičněji používáno vyjadřování neosobní. (srov. Čmejrková, Daneš, 1999)

Co rozumíme sociálně pedagogickým výstupem odborné práce

Otázka: Co rozumíme sociálně pedagogickým výstupem odborné práce?

Odborné práce, které jsou zaměřeny do sociálních oblastí, jsou specifické celou řadou oblastí. Jednou z nich je společenský cíl, který by odborná práce měla splnit. Na tomto místě ještě jednou zmiňme tři typy výzkumných problémů a v na ně navažme možné sociálně pedagogické výstupy.

1. Popisný výzkumný problém

Příkladem:

Jaké jsou vědomosti učitelů v oblasti práce s prevencí sociálních deviací?

Příklady možných sociálně pedagogických výstupů:

- Soubory návrhů, jak zlepšit vědomosti, dovednosti a práci pedagogů v oblasti prevence sociálních deviací.
- Vytvoření kurzů, které budou učitele učit prevencí sociálních deviací.
- Zpracování preventivních programů pro školy.
- Návrhy pro praktické postupy ve zlepšování vzdělávání pedagogických fakult.
- A další.

2. Vztahový výzkumný problém

Příkladem:

Jaký je vztah mezi mírou neuroticizmu, který se vyskytuje mezi učiteli a výskytem šikany na dané škole?

Příklady možných sociálně pedagogických výstupů:

- Návrh komplexního preventivního programu pro školu, který účelně propojí pedagogy a děti.
- Návrh intervenčního programu prvoučitele.
- Získání finanční pomoci prostřednictvím grantu na supervizi pedagogů.
- Pokus o eliminaci rizikových faktorů výskytu šikany ve škole.
- Návrhy pro tvorbu pozitivního sociálního klimatu ve třídě a škole.
- A další.

3. **Kauzální výzkumný problém**

Příkladem:

Způsobuje přefeminizované školství malou míru motivace žáků pro výkon?

Příklady možných sociálně pedagogických výstupů:

- Soubory návrhů, jak zvýšit prestiž pedagogické profese.
- Konkrétní postupy, jak přivést více mužů do škol.
- A další.

Pro doplnění uvádíme pojmy, které jsou důležité pro zajištění věrohodnosti zkoumání – validita a reliabilita.

Validita neboli platnost je specifická vlastnost výzkumného nástroje, která znamená schopnost zkoumat to, co zkoumat má. Validita v sobě nese několik charakteristik:

1. **Obsah** – zda validita zjišťuje po stránce obsahové to, co je cílem zkoumání.
2. **Konstrukce** – zda je výzkumný nástroj adekvátní typu zkoumání. Příkladem by byl vytyčený cíl, který klade požadavek na zjišťování vědomostí a neadekvátně zvolený dotazník, který mapuje názory respondentů na zvolenou problematiku místo toho, aby byl zvolen didaktický test, který by skutečně mapoval vědomosti.
3. **Kriteriální validita** – zkoumá shodu zkoumání se souběžně vedenými výzkumy za podobných podmínek.

Reliabilita neboli znovuověřitelnost se zjišťuje na základě opakování výzkumů za podobných podmínek nebo za shodně zvolených kritérií.

Výzkumná metoda je všeobecný název pro proceduru, se kterou se získávají data v terénu. V rámci každé výzkumné metody je možno vytvořit konkrétní výzkumný nástroj – např. systém na pozorování neverbální činnosti ve třídě, dotazník pro rodiče a nebo schéma interview se zaostávajícími žáky.

Některé výzkumné nástroje existují v hotové formě a jsou přímo připraveny k použití. Takový výzkumný nástroj má příručku, manuál, popisující všechny jeho podstatné vlastnosti a uvádí způsoby jeho použití. Jiné výzkumné nástroje jsou uveřejněny v časopiseckých článcích (obvykle jako příloha k článku o výzkumu), nebo jsou uvedeny ve výzkumných zprávách (Gavora, ROK).

Kontrolní otázky

1. Popište zásady citační etiky?
2. Kterou normou se řídí citování v případě sepisování závěrečné práce na PdF UHK?
3. Popište fáze realizace výzkumu.
4. Jaké typy výzkumných problémů rozlišujeme?
5. Jakou větou je výzkumný problém formulován?
6. Je možné psát bakalářskou práci v 1. osobě jednotného čísla.
7. Vymezte, jaké jsou zásady tvorby hypotéz.
8. Jak můžeme vymežit pojmy závisle proměnná a nezávisle proměnná?
9. Proč je důležité umět zdůvodnit formulaci stanovené hypotézy.

Literatura

BĚLÍK, Václav. *Tvorba odborné práce: určeno studentům sociálních oborů*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. 65 s. ISBN 978-80-7041-503-0.

Bibliografické citace dle normy ISO 690-1 a ISO 690-2. *Boldis.cz* [online]. 2006 [cit. 2014-01-16]. Dostupné z: www.boldis.cz

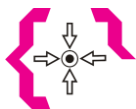
Citace.com: Citovat je snadné. *Citace.com* [online]. 2013 [cit. 2014-01-16]. Dostupné z: www.citace.com

ČMEJRKOVÁ, Světla, DANEŠ, František a SVĚTLÁ, Jindra. *Jak napsat odborný text*. Vyd. 1. Praha: Leda, 1999. 255 s. ISBN 80-85927-69-1.

- HUBÍK, Stanislav. *Sociologie vědění: základní koncepce a paradigmata*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 224 s. Základy sociologie; sv. 5. ISBN 80-85850-58-3.
- Gavora, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Úvod do výzkumu v pedagogice*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 168 s. Skripta. ISBN 80-244-1367-1.
- KERLINGER, Fred N. *Základy výzkumu chování: pedagogický a psychologický výzkum*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1972. 705 s.
- Nová citační norma ISO 690:2011: Bibliografické citace. *Norma ISO 690:2011* [online]. 2011 [cit. 2014-01-16]. Dostupné z: <https://sites.google.com/site/novaiso690/>
- PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 270 s. ISBN 978-80-246-1916-3.
- ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. České rozš. vyd. Brno: Paido, 2009. 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8.
- TKAČÍKOVÁ, Daniela. *Bibliografické citace a etické zacházení s informacemi* [CD-ROM]. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita, 2010. Požadavky na systém: Adobe Acrobat Reader, Word. ISBN 978-80-248-2158-0.

5 Kvantitativní a kvalitativní charakter zkoumání

Cíle

Cílem této kapitoly studijní opory je uvědomit si, že mohou existovat různé typy zkoumání, které vyžadují od nás jako výzkumníků různý přístup.

Dalším důležitým cílem je uvědomění si rozdílů mezi těmito typy zkoumání a zamyšlení se, který z charakterů zkoumání je pro mou závěrečnou práci ve studiu ten nejvhodnější, případně, jakým způsobem bychom mohli oba základní charaktery zkoumání účelně propojit.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

- Kvalitativní výzkum
- Kvantitativní výzkum
- Pozitivismus
- Fenomenologie
- Interpretace
- Číselné vyjádření

Dříve než se pomocí aktivizačních otázek zmíníme k rozdílům mezi těmito dvěma typy zkoumání, tak je nutné se vyjádřit ke skutečnosti, která se často v závěrečných pracích objevuje. Touto skutečností je striktní oddělení obou typů zkoumání, což vede k četným chybám v interpretaci dosažených výsledků.

Příkladem:

V nedávné době jsem byl oponentem jedné bakalářské práce, která v sobě zahrnovala pouze aspekty kvantitativní. Studentka zkoumala míru motivace studentů

k určitým předmětům. Vyzkoušela si v práci celou řadu statistických metod, počítala vzorce, korelovala,...U všech dosažených výsledků však chyběla hlubší interpretace ve vztahu k individuálním výsledkům. Dle stanovených kritérií zjistila, že zeměpis získal koeficient 13, ale už ale nepřemýšlela, co tento údaj pro pedagogickou praxi znamená. Nezjišťovala, jaký vliv na hodnotu tohoto koeficientu mohou mít vnější a vnitřní podmínky výuky a další skutečnosti.

Zásada:

Bez vhodného propojení obou typů zkoumání není výsledek úplným.

Kvalitativním a kvantitativním výzkumem se zabývá celá řada autorů, proto v tomto metodickém učebním textu nebudeme opakovat jejich myšlenky. Pokusíme se však aktivně pracovat a promyslet si jednotlivé rozdíly – viz. poslední kapitola.

Pro úvod však rekapitulujeme souhrn vstupních vědomostí dle Maňák, Švec, Chráska (2007).V průběhu studia odborných pramenů a výzkumů se setkáváme se dvěma (vlastně třemi) styly vedení výzkumů. Jedná se zaprvé o **kvalitativní** charakter zkoumání, který je veden ve slovní, podobě. Jeho základní charakteristikou je snaha o proniknutí do hloubky tématu, interpretovat získané charakteristiky. Gavora (2010) popisuje kvalitativní výzkum jako snahu o popis, který je výstižný, plastický, podrobný. Zastánci kvalitativního výzkumu hodnotí údaje sesbírané při kvantitativním výzkumu jako hrubé a argumentují tím, že za čísla se ztrácí člověk. Více než čísla si cení významu, který komunikuje osoba. Podle nich pedagogické jevy není možno mechanicky shrnout a sečítat a závěry z nich široce zevšeobecňovat. Výhodou kvalitativního charakteru zkoumání je možnost výzkumníka proniknout hluboko do problematiky i nitra zkoumaného, sblížit se s ním i tématem a řešit jej.

Druhou variantou je využití **kvantitativního** charakteru zkoumání, které je charakterizováno číselným vyjádřením. S čísly, která jsou výsledkem zkoumání můžeme pracovat – vypočítáme průměrnou hodnotu, modus, medián, kategorizujeme, porovnáváme, zjišťujeme vzájemné vztahy a další možnosti. Kvantitativní charakter zkoumání je typický svým odstupem např. při použití metody dotazníku často nepřijdeme vůbec do kontaktu se zkoumanými.

Třetí variantou je účelné propojení obou charakterů zkoumání. Tato cesta vyžaduje u výzkumníků už jistou zkušenost a nadhled a velmi dobrou znalost řešené problematiky.

Srovnání kvalitativního a kvantitativního výzkumu

	Kvantitativní výzkum	Kvalitativní výzkum
Filosofické kořeny	- pozitivismus	- fenomenologie
Celková charakteristika:	- objektivní, kvantitativní metoda zaměřená na produkt (výsledek) činnosti	- subjektivní, kvalitativní metoda zaměřená na proces (průběh) činnosti
Cíl:	- získání objektivního výsledku (důkazu) - verifikovat teorie - testovat hypotézy	- výzkum přirozeného chování jedinců v přirozeném prostředí (z hlediska výzkumníka i zkoumaných jedinců) - získat vhled a porozumění - vytvořit novou teorii
Výzkumná orientace	- reduktivní zkoumání - tj. redukce reality na její vybranou část	- holistické zkoumání, tj. realita zkoumána v celé své šíři, z různých pohledů, s cílem výsledky těchto pohledů integrovat
Počet zkoumaných osob	- velká skupina osob - reprezentativní soubor	- konkrétní případ – žák, manažer, skupina osob
Průběh výzkumu:	- vychází z hypotéz, které plánovaně ověřuje, popírá a hodnotí - zjišťuje kauzální vztahy	- začíná bez hypotéz (apriori předpokladů) - shromažďuje obrovské množství údajů o chování lidí + zaznamenává, interpretuje - hypotézy se „vynořují“ teprve

		v průběhu
Postoj výzkumníka	- odstup od zkoumaných jevů, reality	- vstup do reality, kontakt s participujícími osobami
Techniky:	- ex-post-facto, experiment - výzkumník vybírá reprezentativní vzorek a určité proměnné (ostatní eliminuje) - řídí průběh experimentu (manipuluje s vybranými proměnnými dle předem stanoveného plánu)	- dlouhodobé pozorování + další techniky terénního výzkumu - kooperace výzkumníka s informanty bez zásahu do děje či manipulace s proměnnými - výzkumník nejčastěji účastníkem činnosti pozorované skupiny
Data, zpracování dat:	- čísla - převážně kvantitativní a strojové	- písemné (slovní) zpracování údajů - popis, analýza, interpretace
Výsledky:	- generalizace → vyvození zákonitostí	- vysvětlení chování lidí v určitém kontextu - návrh hypotéz
Hodnocení:	- statistické ověřování validity, reliability a efektivity	- interpretace údajů několika výzkumníky (zpravidla <i>triangulace</i>) - porovnávání podobných výzkumů, skupin, jedinců

Kontrolní otázky

1. Kde vidíte zásadní rozdíly mezi kvantitativním a kvalitativním charakterem zkoumání?
2. Na základě prostudované literatury přiřadte autory, kteří se zabývají metodologií společenskovedního zkoumání k jednotlivým charakterům zkoumání.
3. Jaký je rozdíl mezi směry pozitivismus a fenomenologie ve vztahu k charakterům společenskovedního zkoumání?
4. Které metody můžeme přiřadit k jednotlivým typům zkoumání?

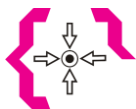
5. Co znamená pojem generalizace a jak s ním pracuje kvantitativní a kvalitativní výzkum?
6. Zamyslete se nad tím, který charakter výzkumu je blízký tématu Vaší závěrečné práce a proč.

Literatura

- FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. 255 s. ISBN 978-80-7367-815-9.
- Gavora, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 265 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.
- LOUČKOVÁ, Ivana. *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. 311 s. Studijní texty; sv. 42. ISBN 978-80-86429-79-3.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.
- RADVAN, Eduard a VAVŘÍK, Michal. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012. 62 s. ISBN 978-80-87182-25-3.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 184 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3006-6.
- SKUTIL, Martin a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 254 s. ISBN 978-80-7367-778-7.
- ŠVAŘÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. České rozš. vyd. Brno: Paido, 2009. 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8.

6 Dokumentová metoda

Cíle

Cílem této kapitoly je seznámit studenty s metodou analýzy dokumentů a jejich zvláštnostmi.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

- Dělení dokumentů
- Kritéria
- Obsahová analýza

Podle jednoho z nejvýznamnějších teoretiků metodologie společenských věd v českém prostředí Š. Švece je obsahová analýza dokumentů procedurou pro objektivní, systematický a kvantitativní popis zjevného obsahu komunikace. Dokumenty dělíme na dokumenty s oficiální a dokumenty osobní:

- a) Textové dokumenty převážně oficiální povahy, zejména:
  - Výzkumné a vývojové: např. výzkumné zprávy, dizertace, projekty, expertizy apod.: záznamy vzpomínkových rozhovorů,
  - Politické: např.: projekty rozvoje národní vzdělanosti, akční programy, politická prohlášení, výzvy apod.,
  - Legislativní: např. zákony, vyhlášky, nařízení: morální kodex učitelské profese, listina dětských práv,
  - Statistické: např.: statistické ročenky, výkazy školských aktivit
  - Administrativní: např. akreditační posudky, inspekční zprávy, zprávy z jednání, status školy, studijní řád apod.

- Kurikulární (dokumenty programových projektů výuky): např. profil absolventa, učební osnovy, učebnice, výzdoba,
  - Evaluační: např. vysvědčení, testy schopností, systém hodnocení žáků, žákovské knížky, zdravotní záznamy o žácích.
- b) K dokumentům převážně osobní povahy patří:
- Učitelovy heslovité zápisy struktury vysvětlovaného učiva na tabuli, hodnotící poznámky v klasifikačním zápisníku, paměti
  - Žákovské deníky, poznámky a „čmáranice“ v sešitě nebo slohové práce, výkresy, náčrtky, žákovská korespondence apod. (Švec)

Pokud budeme chtít v dokumentové metodě kvantifikovat výsledky svého zkoumání, pak máme několik možností (srov. Švec):

- Zjišťování frekvence (četností) výskytu analytické kategorie (absolutní a relativní, procentuální počet, aritmetický průměr)
- Analýza kontingence, tj. zjišťování četnosti výskytu analytické jednotky (symbolu) ve spojení s jinou jednotkou, rozbor počtu opakování např. slovního spojení v jistých souvislostech.
- Zjišťování dichotomie výskytu nebo nevýskytu jevu
- Zjišťování intenzity, pořadových stupňů na škále
- Měření času, věnovanému dotyčnému problému v televizi, rozhlase, filmech apod.
- Kvantifikace podle systému kategorií se shodnými intervaly (vzdálenost školy od domova, věk osoby, doba trvání mediální komunikace).

V případě, kdy student ve své kvalifikační práci používá analýzu dokumentů, pak musí stejně jako u ostatních metod použít všechny požadavky na metodologicky korektní text. Častou chybou bývá práce se základním a výběrovým souborem – textem. Základním souborem jsou všechny texty – dokumenty, které se vztahují ke stanovenému problému nebo definované hypotéze. Základním (reprezentativním) souborem jsou všechny dokumenty ze základního souboru, které jsou vybrány s ohledem na ideu stanoveného zkoumání.

Kontrolní otázky

1. Jakým způsobem vybíráme základní a výběrový soubor v případě, kdy zkoumáme dokumenty.
2. Jaká pravidla musíme dodržet pro zjišťování objektivity, validity a reliability v dokumentové metodě?

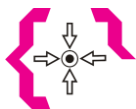

Literatura

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 270 s. ISBN 978-80-246-1916-3.

ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. České rozš. vyd. Brno: Paido, 2009. 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8.

7 Pozorování

Cíle

Cílem této kapitoly studijní opory je seznámit čtenáře s metodou pozorování a vymežit její specifika v sociálních vědách.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

- pozorování
- přímé pozorování
- nepřímé pozorování
- pozorované kategorie

Pozorování patří mezi výzkumné metody, na které můžeme pohlížet jak charakterem kvalitativním (ze své podstaty je metodou kvalitativní), tak metodou kvantitativní. Kvantitativní je v případě tzv. **strukturovaného pozorování**, při kterém si výzkumník dopředu připraví jeho strukturu. Např. na záznamový arch si vypíše všechny kategorie (jevy), které chce pozorovat a připíše si k nim kritéria, která tyto jevy musí splňovat, aby byly uznatelné. Typickým příkladem by byl čárkový způsob záznamu, při kterém vždy, když uvidíme, že se odehrává daný jev, tak do záznamového archu zapíšeme čárku. Druhým typem je číselný způsob, ve kterém jsou očíslovány jevy, a výzkumník zapisuje číslo jevu vždy, když jej zaznamená.

Pokud chceme v sociálních vědách použít metodu pozorování, pak je dobré si v první fázi vymežit **pozorované kategorie** – tj. identifikovat jevy, které mají společné vlastnosti a ty přisoudit pozorovanému objektu.

Zapisování proběhách jevů při pozorování se nazývá kódování.

Příkladem: *Zkoumáme četnost prosociálního chování pedagoga ve školní třídě – kolikrát děti pochválí, podpoří, vyzdvihne slabšího žáka, utlumí projevy negativních způsobů chování ze strany „agresorů“, kolikrát dovolí dětem, aby se projevíly apod.*

V sociálních vědách můžeme pozorované kategorie rozčlenit do tří skupin dle zaměření:

- A. Kategorie kognitivní – např. pozorujeme, jaké vědomosti mají žáci
- B. Konativní kategorie – např. zkoumáme způsoby chování žáků.
- C. Emotivní kategorie – např. zkoumáme způsoby prožívání jednotlivých situací u žáků

Dělení pozorování:

A. Přímé pozorování – výzkumník je součástí pozorování, je osobně přítomen.

- nevýhodou přímého pozorování může být skutečnost, že výzkumník může samotné pozorování ovlivnit už svou přítomností, která může být rušivá (lidé, pokud jsou pozorováni, se chovají jinak, než v situacích běžných)

B. Nepřímé pozorování – tento typ pozorování je často používán např. v policejní praxi, kdy je používáno pozorování pomocí záznamových zařízení – např. sledovací kamery apod. Ve výzkumné činnosti v sociálních vědách je tento typ pozorování účelný v situacích, kdy je nutné (citlivé), aby se lidé chovali přirozeným způsobem.

Kontrolní otázky

1. Do jakých problémů se může dostat výzkumník v sociálních vědách při použití metody pozorování?
2. Je pozorování více typické pro kvalitativní nebo kvantitativní charakter zkoumání?
3. Jak můžeme zaznamenávat výsledky pozorování?

Literatura

Gavora, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 265 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.

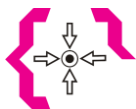
MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.

SKUTIL, Martin a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 254 s. ISBN 978-80-7367-778-7.

ŠVARŤÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. České rozš. vyd. Brno: Paido, 2009. 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8.

8 Rozhovor

Cíle

Cílem kapitoly je seznámit čtenáře s metodou rozhovoru a navést jej na možnosti realizace rozhovoru v sociálních vědách.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

- rozhovor
- raport
- otázky
- sugestivní otázky

Pomocí metody rozhovoru získáváme informace o názorech, postojích, přáních, záměrech, způsobech chování člověka v určitých situacích, porozumění. Z tohoto důvodu můžeme rozhovor vnímat jako oblíbenou metodu pro výzkumníky z oblasti psychologie, sociologie, pedagogiky, ale i medicíny nebo politologie. Z toho vyplývá, že rozhovor vnímáme jako vhodnou metodu pro realizaci výzkumů sociální reality v humanitních vědách.

V průběhu realizace rozhovoru si musíme být vědomi, že tato metoda je jednou z nejinteraktivnějších. V málokteré jiné vstupuje výzkumník tolik aktivně do děje, jako právě při realizaci rozhovorů. Tím, že výzkumník vstupuje do zkoumané situace tak chtě nechtě ovlivňuje množství informací, které mu respondent sdělí.

Dalším z možných problémů, které se mohou vyskytnout je používání různých významů používaných slov. Vzpomeňme ze sociologie na Bernsteinovu teorii sociální a jazykové determinace výchovy (teorii jazykových kodů), ve které jsou jasně vidět problémy v komunikaci u lidí z různého sociokulturního prostředí. Navíc jak uvádí Ferjenčík, jakákoli verbální výpověď nedokáže v úplnosti vyjádřit jedinečnost

předmětu nebo skutečnosti. „To, co si myslíme nebo cítíme, není vždy možné adekvátně vyjádřit pomocí řeči.“ (Ferjenčík, 2010)

Ferjenčík dále uvádí pravidla pro přenos informací:

- **Řečené málokdy odpovídá zamýšlenému.**

Pravidlo: Dbejme na přesnou a jasnou volbu slov.

- **Přenos deformuje informaci.**

Pravidlo: Čím více je informace zprostředkována, tím méně je důvěryhodná. Pokud lze, získávejte informace z první ruky.

- **Slova a výpovědi mohou mít mnoho různých významů.**

Pravidlo: Nevěřme, že naše interpretace cizí výpovědi skutečně odpovídá tomu, co měl na mysli komunikující.

Obecně rozeznáváme dva typy rozhovorů (Ferjenčík, 2010):

A. Poznávací rozhovor, který vnímáme jako nástroj pro získávání informací. Hlavní tok komunikace vede od interviewovaného (sděluje informace) k interviewujícímu (stimuluje produkci informací). Příkladem pro tento typ je diagnostický rozhovor psychologů či lékařů, tzv. selektivní rozhovor při přijímání nových pracovníků, typické ústní zkoušení, rozhovor novinářů s vybranými osobnostmi. Poznávací rozhovor je asymetrickou výměnou informací – interviewující v něm mluví relativně málo.

B. Formativní rozhovor, jehož hlavní tok komunikace je obrácený. Vede od terapeuta (učitele, vypravěče), který pomocí informací formuje ke klientovi (žákovi, posluchači), který je informacemi formován. Příkladem pro formativní typ může být klasický způsob výuky, direktivní terapeutický rozhovor, poučování dítěte atd. I formativní rozhovor je asymetrický, ale opačně, než je tomu u poznávacího rozhovoru.

Příprava a organizace interview

A. Příprava interview je součástí samotné přípravy empirického šetření. V rámci ní si výzkumník musí stanovit, co je cílem výzkumu, jak vypadá realita, kterou chceme zkoumat a jakým postupem dojít k cíli. Znalost problematiky nám pomůže uvědomit si, zda má být rozhovor veden volně, nebo má mít předem stanovenou strukturu a nebo zda jen z části stanovenou

strukturu. Dále je třeba si uvědomit, kdo je cílovou skupinou, respondentem pro rozhovor. Je třeba si zjistit co nejvíce informací o respondentovi, společenské situaci, ve které se nachází. Znalost těchto informací nám pomůže empatičtěji vstoupit do samotného rozhovoru a citlivě jej vést.

B. Úvod rozhovoru by měl respondentovi citlivě, srozumitelně, bez známek pochybností pomoci vysvětlit cíl, smysl a poslání, obsah a možnou zpětnou vazbu šetření. Právě v této fázi je důležité navodit pozitivní partnerské klima, protože jenom za této podmínky je možné, aby respondent poskytl maximální množství informací. Pozor na necitlivý, násilný vstup do rozhovoru (intruze).

C. Obsah rozhovoru v sobě nese samotné jádro šetření, kdy jsou pokládány otázky, které zahrnují zkoumání tématu, které máme stanovené. Zde je znovu důležité udržovat partnerský, přívětivý, situaci odpovídající vztah s respondentem. Je vhodné klást mu doplňující otázky, povzbuzovat jej v odpovědích.

D. Závěr rozhovoru v sobě nese poděkování respondentovi, ocenění jeho práce a zvýraznění jeho důležitosti pro šetření. Možnosti vyhodnocování rozhovoru nejsou záměrem této studijní opory. Jejich kvalifikovaný rozbor čtenář nalezne v dostupné literatuře zabývající se kvalitativním výzkumem.

Zaznamenávání rozhovoru je možné pomocí záznamových zařízení (diktafon, videokamera, mobilní telefon, blok a tužka a další). Tento typ záznamu má nevýhodu ve svém rušivém charakteru. Odvádí pozornost respondenta od plynulosti myšlenek. Druhou možností je dodatečný záznam odpovědí. Tato možnost však v sobě také nese nevýhodu, kterou je zkreslení zachycených myšlenek. Je na uvážení výzkumníka, kterou možnost zvolí tak, aby zajistil co možná největší objektivitu zkoumání.

Kontrolní otázky

1. Pokuste se interpretovat větu ve vztahu k realizaci výzkumného rozhovoru: „To, co si myslíme nebo cítíme, není možné vždy adekvátně vyjádřit pomocí řeči.“

2. Popište průběh realizace metody rozhovoru a vymezte, jaká úskalí tato metoda pro výzkumníky skrývá.
3. Jakými způsoby je možné rozhovor zaznamenávat?

Literatura

FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. 255 s. ISBN 978-80-7367-815-9.

Gavora, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

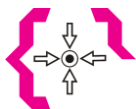
HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.

SKUTIL, Martin a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 254 s. ISBN 978-80-7367-778-7.

9 Dotazník

Cíle

Cílem kapitoly je přiblížit studentovi nejčastěji frekventovanou metodu zkoumání v kvantitativním charakteru výzkumu – dotazník.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

- dotazník
- typy otázek
- struktura dotazníku

Dotazník je nejčastější metoda pro získávání údajů v kvantitativním charakteru zkoumání. Pro studenty humanitních oborů je dotazník také blízký tím, že zdánlivě se jeví jako poměrně jednoduchá metoda. Zdání ale může klamat. Dotazník může být metodou poměrně složitou, pokud se nepostupuje formálně správně. Dotazník jako metoda by měl být zařazen v posloupnosti výzkumného šetření. Musíme si být vědomi cíle a záměru zkoumání. Vědět, jakým způsobem budeme postupovat po stránce formální, stanovit si výzkumný problém a hypotézy, na tomto podkladu můžeme začít s prací na dotazníku.

Při zadávání dotazníku rozlišujeme tyto pojmy:

- respondent – ten, kdo dotazník vyplňuje
- položka dotazníku – vhodnější název pro otázky v dotazníku. Některé otázky totiž nemusí mít tázací charakter (škálové, dichotomické a další položky).
- administrace dotazníku – zadávání a vyhodnocování dotazníku

- dichotomické otázky – vybírají ze dvou možných protichůdných variant – ano x ne
- škálové otázky – otázky, které nabízejí kategorie, tj. odstupňované hodnocení jevu
- L-otázky – lži otázky, které zkoumají lživost odpovědí v oblasti sociálního chování jedinců a vlastním sebehodnocení v tomto chování
- Návratnost dotazníku – v odborné literatuře je často uváděn požadavek minimálně 75%, což je v některých tématech v humanitních vědách jen velmi obtížně dosažitelné.

Sedm kritérií pro formulaci otázek (Kerlinger, 1972)

- Otázka musí mít vztah k výzkumnému problému.
- Typ a forma otázky musí odpovídat typu a charakteru informace.
- Otázka musí být jasná a nedvojsmyslná.
- Otázka nemá být sugestivní.
- Otázka nemá stavět na informacích, které respondent nezná nebo nemůže znát.
- Otázka má být formulována tak, aby byla emocionálně přijatelná.
- Otázka nemá navádět k sociálně žádoucím odpovědím.

Ferjenčík (2010) typologii dále doplňuje:

- Otázka se nemá současně ptát na dvě věci (např. Jsou dnešní mladí lidé samostatní a čestní?).
- Otázka nemá navádět k určitému stylu odpovědi (např.: Že Vás občas pobolívá hlava?).
- Otázka by neměla obsahovat nesrozumitelné nebo nespisovné termíny (např. málo frekventované odborné termíny, žargon).
- Otázka nemá obsahovat dvojitý zápor (např. Nemyslíte si, že dnes nemají lidé dostatek porozumění?).
- Otázka nemá být formulována příliš široce (všeobecně o všem a konkrétně o ničem).

Gavora (2010) dělí otázky podle míry možné otevřenosti jejich odpovědí na uzavřené, polouzavřené a otevřené. Uzavřená otázka je taková, která nabízí hotové alternativní odpovědi. Úlohou respondenta je označit (podtrhnout, zakroužkovat) vhodnou odpověď. Hotové odpovědi si musí výzkumník připravit na základě zkušenosti, poznání problematiky prostřednictvím literatury a na základě sondy. Sonda může mít dotazníkovou podobu (předvýzkum) nebo může jít o rozhovor. Výhodou uzavřených otázek je jejich poměrně snadné matematické vyhodnocování. Otevřené otázky dávají respondentovi volnost v odpovědích, neomezují jej alternativami. Často mohou být zdrojem velmi zajímavých odpovědí, se kterými se výzkumník dosud ve svém studiu nesešel. Na otevřené otázky se však odpovídá mnohem složitěji. Respondent musí hledat sám vhodnou odpověď, srozumitelně ji naformulovat a posléze i napsat. Nevýhodou otevřených otázek je, že se jejich odpovědi obtížně zpracovávají. Široký sortiment získaných odpovědí musí výzkumník dodatečně kategorizovat a až potom vyhodnocovat. Polouzavřené otázky nabízejí soubor alternativ, které jsou doplněné možnostmi volné odpovědi, kterou si respondent formuluje sám.

Při samotné konstrukci dotazníku je nutné mít na zřeteli respondenta, jeho pocity při vyplňování dotazníku, budování jeho motivace k vyplňování dotazníku a další aspekty psychické a fyzické zátěže respondenta. V úvodní části dotazníku bychom proto doporučovali formulaci krátkého motivačního textu, ve kterém respondentovi přiblížíme cíl a poslání dotazníku, zdůrazníme mu důležitost jeho odpovědi pro výsledek zkoumání a poděkujeme mu za jeho vstřícnost a objektivitu při vyplňování. Také je vhodné v této části přiblížit respondentům návod na vyplňování dotazníku, případně připojit krátkou ukázkou, jak dotazník vyplňovat, zmínit se o časové náročnosti dotazníkového šetření a poděkovat za čas, který respondent našemu šetření věnuje. V úvodní části kladení otázek pokládáme otázky relativně jednodušší, zajímavé, motivující. Je možné, že v této části také pokládáme otázky identifikační. Mějme však na paměti, abychom zjišťovali pouze ty informace, které pro charakter a obsah našeho zkoumání nezbytně potřebujeme. Následně pokládáme otázky složitější, stěžejní a nakonec se pokoušíme znovu formulovat podobný typ otázek jako v úvodní části dotazníku. Na závěr ještě jednou respondentům poděkujeme a můžeme přidat stručné pokyny pro odevzdání dotazníku. Úkolem této studijní opory

není přiblížit statistické zpracovávání kvantitativního zkoumání, to je možné vyčistit z ostudné literatury (např. Chráska, 2010).

Kontrolní otázky

1. Jakým způsobem se ve výzkumu konstruuje dotazník? Jaká jsou pravidla, na co nesmíme zapomenout.
2. Jaké rozlišujeme typy otázek (např. L otázky, dichotomické otázky, škálové otázky a další)?
3. Co znamená pojem sémantický diferenciál?
4. Jak probíhá standardizace dotazníků?

Literatura

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 372 s. ISBN 978-80-246-1966-8.

FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. 255 s. ISBN 978-80-7367-815-9.

Gavora, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 265 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.

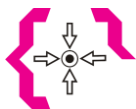
KERLINGER, Fred N. *Základy výzkumu chování: pedagogický a psychologický výzkum*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1972. 705 s.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.

SKUTIL, Martin a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 254 s. ISBN 978-80-7367-778-7.

ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. České rozš. vyd. Brno: Paido, 2009. 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8.

10 Didaktický test

Cíle

Cílem kapitoly studijní opory zabývající se didaktickými testy je přiblížit tuto metodu jako vhodný nástroj pro použití v sociálních vědách (ne jenom v oblasti učitelství). Dále se snažíme ukázat možnosti různých typů testování včetně taxonomie a způsobu vyhodnocení. Pro ukázkou je zde prezentován konkrétní didaktický test zabývající se problematikou sociálních deviací.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

- Didaktický test
- Taxonomie
- Vyhodnocení
- Standardizace

Didaktický test je metodou pedagogického výzkumu, která si klade za cíl zjišťovat vědomosti, dovednosti a návyky u účastníku edukačního procesu. Může se jednat jak o vědomosti, tak o prvky osvojení výchovného působení. Od klasického zkoušení vědomostí se liší tím, že je tvořen, ověřován a hodnocen podle předem stanovených pravidel. Snahou je minimalizovat subjektivitu výzkumníka.

Chráska (1999) popisuje vlastnosti pro dobrý didaktický test. Patří sem především validita, která zajišťuje to, že test zkoumá především to, co je naším záměrem. Výsledek didaktického testu u každého žáka je tvořen dvěma složkami. Složkou pevnou, kterou tvoří skutečné vědomosti a dovednosti, které žák má. Druhou složkou je složka náhodná (okamžitá kondice, počasí, nálada, psychické rozpoložení, fyzická kondice a další vnější podmínky), která způsobuje, že za zdánlivě stejných podmínek

se výsledek testu může lišit. U skutečně vědecky pojatých didaktických testů je tato odlišnost naprosto minimální.

V praxi rozlišujeme celou řadu didaktických testů. Pro ukázkou můžeme uvést kategorizaci testů, kterou uvádí Byčkovský (1982):

Klasifikační hledisko	Druhy testů		
Měřená charakteristika výkonu	rychlosti		úrovně
Dokonalost přípravy testu a jeho příslušenství	standardizované	Kvazi-standardizované	nestandardizované
Povaha činnosti testovaného	kognitivní		psychomotorické
Míra specifičnosti učení zjišťovaného testem	Výsledků výuky		Studijních předpokladů
Interpretace výkonu	Rozlišující (relativního výkonu)		Ověřující (absolutního výkonu)
Časové zařazení do výuky	vstupní	průběžné	výstupní
Tematický rozsah	monotematické		polytematické
Míra objektivitý skórování	Objektivně skórovatelné	Kvaziobjektivně skórovatelné	Subjektivně skórovatelné

Při plánování testů bychom se měli snažit odpovědět si na otázku: K čemu mi didaktický test slouží? K jakému cíli je zkonstruován? Jaké dovednosti, vědomosti chceme zjistit?

Polský autor Nimierko (Chráška, 1999) navrhuje taxonomii výukových cílů pro vzdělávací oblasti. Výhodou této kategorie je skutečnost, že si při tvorbě didaktického testu uvědomíme, že není vhodné zkoumat pouze vědomosti, ale i další kategorie potřebné pro kognitivní poznání.

A. **Zapamatování poznatků:** Těto kategorie je dosaženo, jestliže je žák schopen vybavit si určitá fakta (např. termíny, zákony), přičemž je nesmí mezi sebou zaměňovat.

Typická aktivní slovesa: definovat, napsat, opakovat, pojmenovat, reprodukovat

B. **Porozumění poznatkům:** V tomto případě je již žák schopen zapamatované poznatky předložit v jiné formě, než v té, ve které si je zapamatoval, dovede poznatky uspořádat, nebo zestručnit.

Typická aktivní slovesa: jinak formulovat, ilustrovat, objasnit, odhadnout, přeložit, převést, vyjádřit vlastními slovy

C. **Používání vědomostí v typových situacích:** U této kategorie dovede žák použít vědomostí k řešení situací, které ve výuce už byly řešeny.

Typická aktivní slovesa: aplikovat, použít, prokázat, řešit, diskutovat, načrtnout, vyzkoušet, registrovat, demonstrovat

D. **Používání vědomostí v problémových situacích:** Žák dovede použít vědomostí k řešení problémových situací, které nebyly ve výuce doposud řešeny.

Typická aktivní slovesa: rozhodnout, provést rozbor, kombinovat, vyvrátit, obhájit, prověřit, zhodnotit, posoudit

Možný způsob vyhodnocování didaktických testů (Sedláčková, 1993):

Procento správně vyřešených úloh v testu			Klasifikační stupeň
Klasifikace běžná	Klasifikace přísná	Klasifikace velmi přísná	
91 – 100	96 – 100	95 – 100	1
81 – 90	88 – 95	90 – 94	2
71 – 80	82 – 87	85 – 89	3
61 – 70	70 – 81	80 – 84	4
0 - 60	0 - 69	0 - 79	5

Úlohou této studijní opory je přiblížit metodu didaktického testu jako možný způsob zjišťování reality v humanitních vědách. Problematika didaktických testů je však natolik obsáhlá, že na tomto místě nepostihujeme detaily tvorby a testování jednotlivých položek včetně standardizace didaktických testů. Do hloubky této problematiky se student může ponořit studiem doporučené literatury.

Ukázka didaktického testu:

Vědomostní test zjišťující vědomosti studentů učitelství v oblasti sociální patologie.

Výzkumný problém:

Jaké vědomosti mají studenti učitelství o oblasti sociálních deviací?

Pracovní hypotéza:

Výsledky v didaktickém testu dle velmi mírné klasifikace jsou v nadpoloviční většině hodnoceny známkami dostatečně a nedostatečně.

- 1. Vyberte z nabídky správnou definici sociální patologie. Sociální patologie je věda,**
  - a) která se zabývá sociálními aspekty výchovy
  - b) která se zabývá sociálně nežádoucími jevy a odchylkami od norem společenského chování
  - c) která zkoumá medicínské problémy hyperaktivních dětí
  - d) jejíž podstata je v neexistenci společenských norem

- 2. O čem hovoří etiketizační teorie.**
  - a) říká, že existence člověka vychází z psychoanalýzy
  - b) říká, že neexistence norem ve společnosti vede k sociálně deviantnímu chování
  - c) říká, že porušování norem je přitažlivé, svou podstatou člověka motivující k činnosti
  - d) říká, že tzv. "nálepkování" vychází z předjímání sociálních rolí na základě interakce

- 3. Vyberte na základě svých znalostí, která položka nejlépe charakterizuje pojem ABÚZUS:**
  - a) charakterizuje užívání drog (léků) ve shodě s předpisy – v zájmu jednotlivce i společnosti
  - b) charakterizuje Zneužívání a nebo nadměrné užívání drog (léků) a nebo v nevhodné době
  - c) charakterizuje užívání drog (léků) takovým způsobem, který není v souladu s aktuálními potřebami konzumenta
  - d) charakterizuje stav neužívání drog (léků)

- 4. Vyberte správnou typologii fází závislosti na tabáku.**
  - a) příležitostný, návykový, kuřák s psychickou závislostí, kuřák s psychickou a fyzickou závislostí
  - b) nekuřák, kuřák občasný, kuřák příležitostný, kuřák se závislostí
  - c) abstinent, příležitostný kuřák, kuřák s psychickou závislostí, kuřák s psychickou a fyzickou závislostí
  - d) počáteční fáze, nadějná fáze, rozhodná fáze

- 5. Vyberte na základě svých znalostí správně druhy přístupu k alkoholu.**
  - a) abstinent, konzument, pijan, závislý

- b) abstinent, alkoholik s psychickou závislostí, alkoholik s fyzickou závislostí
- c) abstinent, alkoholik s psychickou závislostí, alkoholik s fyzickou závislostí, a. s psychickou a fyzickou závislostí
- d) abstinent, závislý s problémy prostorové orientace, závislý se silnými výpadky paměti, konzument

6. Vyberte, které látky jsou všechny obsaženy v cigaretě.

- a) nikotin, dehet, fluor, chlor, brom, jod, astat
- b) vitamíny A,D,E,K, kyanid, kyselina askorbová, kyselina mravenčí
- c) kyslík, sodík, hořčík, dehet, nikotin
- d) kysličník uhličitý, arsenik, kyanid

7. Který z uvedených výroků nepatří mezi specifické rysy sekt? Sekty:

- a) vytváří pro členy vizi duchovní elity
- b) většinou nemá autoritativní řízení
- c) často zdůrazňují etický rozměr života
- d) sekty jsou často relativně izolovanými sociálními skupinami

8. Definujte na základě svých znalostí s čím je v literatuře spojován pojem demonstrativní sebevražda.

- a) demonstrativní sebevražda je typická pro seniory
- b) demonstrativní sebevražda je východiskem těžkých depresí u drogově závislých
- c) demonstrativní sebevraždy jsou typické pro ženy a mladé lidi
- d) demonstrativní sebevraždy jsou vyvolány strachem ze smrti nebo únikem před trestem

9. Vyberte, která z charakteristik nejvíce odpovídá pojmu šikana.

- a) dlouhodobá opakovaná snaha získat fyzickou nebo duševní převahu
- b) jednorázový fyzický útok vyznačující se zákeřností, který je typický pro školní prostředí
- c) dlouhodobá opakovaná snaha získat fyzickou převahu
- d) dlouhodobá opakovaná snaha získat fyzickou nebo duševní převahu ve školním prostředí

10. Vyberte z nabídky pozitivní sociální deviace.

- a) záškoláctví
- b) promiskuita
- c) abstinentství
- d) gamblerství

11. Vyberte z nabídky, která z položek nejvíce odpovídá pojmu pozitivní sociální deviace. Pozitivní sociální deviace je:

- a) patologický jev, který je společností prospěšný
- b) společensky žádoucí odchylka od sociálních norem
- c) souhrn společensky nežádoucích jevů, které nejsou přímo patologické
- d) souhrn těchto tří jevů: sexuální zdrženlivost, abstinentství, záškoláctví

12. Vyberte z nabídky k pojmu ULTRAS vybrat jeho přibližnou definici.

- a) jedná se o vandala na fotbalovém stadionu

- b) jedná se o sociálního pedagoga, který zprostředkovává komunikaci fanoušků s institucemi
- c) jedná se o klubového fanouška, který je snadno rozpoznatelný – čepice, šála, barvy,...
- d) jedná se o pravicového extremistu, který se sdružuje na fotbalových stadionech

13. Odpovězte, zda lze na školách provádět terciární prevenci drog.

- a) ano
- b) ne

14. Vyberte, co je obsahem terciární prevence.

- a) aktivní práce učitele v oblasti zdravého životního stylu
- b) adresná prevence zaměřená na ohrožené skupiny obyvatel
- c) předcházení zhoršování zdravotního stavu drogově závislých a předcházení recidiv
- d) přinášet informace o drogách cílovým skupinám

15. Vyberte z nabídky, která z charakteristik je typická pro záškoláctví u sociálně znevýhodněných dětí.

- a) záškoláctví jako forma zábavy
- b) záškoláctví jako rys zanedbávání výchovy a vzdělávání
- c) záškoláctví jako reakce na normu, která říká, že chodit do školy je základní povinnost
- d) záškoláctví jako průvodní charakteristika konfliktního a agresivního dítěte

16. Vyberte z nabídky, která z charakteristik nejlépe vystihuje kořeny pojmu pravicový extremismus (PE)

- a) PE má své kořeny především v demonstracích ekologických aktivistů
- b) PE má své kořeny v myšlence společenského chaosu
- c) PE má své kořeny v nacionalismu, rasismu a antisemitismu
- d) PE má své kořeny v náboženském fundamentalismu

17. Vyberte z uvedené nabídky, která položka odpovídá nejvíce pojmu systémové týrání.

- a) záměrné, cílevědomé, dlouhodobé působení na jedince s cílem navodit pozitivní změny v jeho osobnosti
- b) záměrné, cílevědomé, dlouhodobé působení na jedince, které způsobuje druhotné ponižování vzniklé systémem, který existuje na ochranu dětí
- c) záměrné, cílevědomé, dlouhodobé působení na jedince, které se projevuje citovým, dlouhodobým vydíráním dítěte s cílem vzbudit citovou deprivaci
- d) záměrné, cílevědomé, dlouhodobé působení na jedince, mezi jeho hlavní znaky patří nepatřičné vystavování dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování

18. Vyberte z nabídky správnou typologii vymezující, které příčiny zahrnuje vícefaktorový přístup sociálních deviací.

- a) rodinné, školní,
- b) endogenní, exogenní
- c) integrující, rozvojové

d) racionální, emocionální

19. Představte si, že se ve své praxi setkáte se žákem, který je závislý na hře (gambler). Kterými, stádii své hráčské kariéry prochází. Vyberte správnou typologii.

- a) výher, proher, zoufalství
- b) výher, štěstí, bohatství
- c) proher, zklamání, výher, léčení
- d) výher, proher, společenského uznání

20. Aplikujte své znalosti na situaci. Ve třídě se setkáte se žákem, který vykazuje tyto příznaky - narušené myšlení, porucha prostorového vnímání, zarudlé oči, třes rukou, suicidální tendence, vztahovačnost.

I přes fakt, že je obtížné všechny tyto charakteristiky rozpoznat, pokuste se o správnou diagnózu a vyberte, která z položek odpovídá výše popsaným charakteristikám.

- a) drogová závislost
- b) závislost na hře
- c) záškoláctví
- d) citová deprivace

21. Představte si, že jste učitel. Ve třídě dojde ke krádeži mobilního telefonu. Posuďte a vyberte z nabídky, které charakteristiky bude pachatel pravděpodobně splňovat.

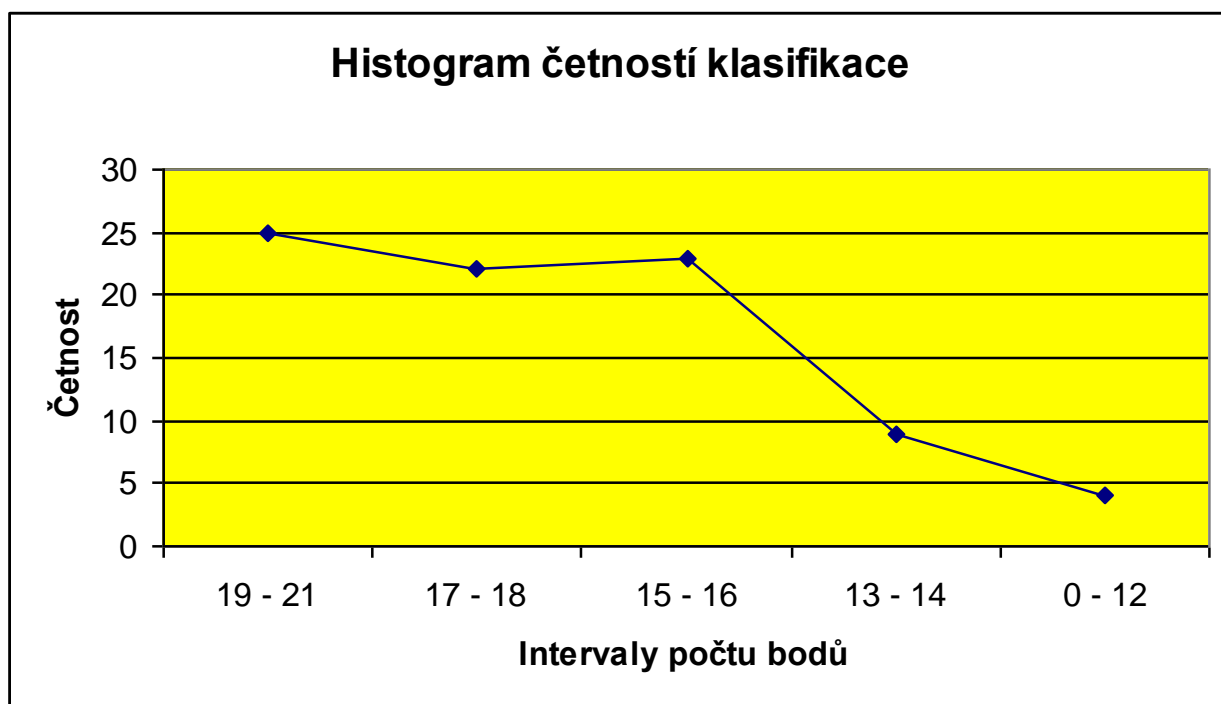
- a) čin ve skupině, opakuje stejné chyby, prožívá silné emoce, je velmi tichý
- b) čin individuálně, čin je dobře připravený, vykazuje známky vandalismu, je velmi klidný
- c) čin ve dvojici s nejbližším kamarádem, opakuje chyby, je precizní v přípravě, je velmi klidný
- d) čin ve skupině, vykazuje a opakuje chyby v přípravě, vykazuje silné emoce, jeho projevy mají známky vandalismu

Pro naše potřeby jsme si zvolili klasifikaci běžnou, která je z uvedených možností nejmírnější.

Tabulka č.10 Četnosti a klasifikace předvýzkumu dle intervalového rozložení

Dle běžné klasifikace:	Počet bodů:	Četnost:
1	19 – 21	25
2	17 – 18	22
3	15 – 16	23
4	13 – 14	9
5	0 – 12	4

Graf č.2 Grafické znázornění intervalového rozložení výsledků předvýzkumu

Legenda:

Osa x – počet dosažených bodů v testu

Osa y – kolik studentů dosáhlo určitého bodového ohodnocení v testu

Kontrolní otázky

1. Popište možnosti využití didaktických testů v humanitních vědách.
2. Jakým způsobem je možné didaktický test klasifikovat?
3. Popište podstatu Nimierkovy taxonomie.
4. Jakým způsobem probíhá standardizace testů?

Literatura

BYČKOVSKÝ, Petr. *Základy měření výsledků výuky: určeno pro posl. doplňkového pedagoga studia*. 1. vyd. Praha: ČVUT, 1982. 149 s.

CHRÁSKA, MIROSLAV. *Didaktické testy: příručka pro učitele a studenty učitelství*.

Brno: Paido, 1999. 91 s. ISBN 80-85931-68-0.

CHRÁSKA, Miroslav. *Didaktické testy v práci učitele*. Olomouc: Kraj. pedagog. ústav, 1988. 83 s. Edice na pomoc pedagog. pracovníkům Severomor. kraje při realizaci dalšího rozvoje čes. výchovně vzdělávací soustavy; Sv. 34.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 265 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.

JEŘÁBEK, Ondřej a BÍLEK, Martin. *Teorie a praxe tvorby didaktických testů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. 91 s. ISBN 978-80-244-2494-1.

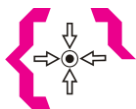
KOHOUTEK, Rudolf. *Aplikace psychometrických technik*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007. 148 s.

KONÍČEK, Libor et al. *Evaluace výsledků vzdělávání*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. 47 s. ISBN 978-80-7368-292-7.

SKUTIL, Martin a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 254 s. ISBN 978-80-7367-778-7.

SEDLÁČKOVÁ, Jarmila. *Diagnostické metody ve vyučování matematice: Určeno pro posl. učitelského stud. s matematikou PŘF UP*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1993. 87 s. ISBN 80-7067-261-7.

SPÁČILOVÁ, Hana. *Pedagogická diagnostika v primární škole*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. 119 s. Skripta. ISBN 978-80-244-2264-0.

Cíle

Cílem kapitoly studijní opory zabývající se problematikou sociometrie je přiblížit studentům možnosti využití této metody v sociálně-pedagogickém prostředí. Dále pak poukázat na její výhody, postup realizace a dostupnou literaturu, která se touto metodou zabývá.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

- Sociometrie
- Diagnostika žáka
- Dynamika sociální skupiny

Sociometrie je metodou empirického poznávání neformální struktury sociální skupiny, vzájemných vztahů ve skupině a dynamiky těchto vztahů. Pomocí sociometrie můžeme zkoumat vzájemné sympatie a antipatie členů skupiny, oblibu, vliv na skupinu, vůdcovství a další charakteristiky pomocí sociopreferečních vztahů.

Autorem sociometrie je americký psychiatr Jacob Levy Moreno (1889-1974). Sociometrická metoda nám např. ukáže, kteří žáci (studenti) či dospělí jsou si vzájemně sympatičtí a antipatičtí, kdo je kým přitahován, kdo má vedoucí roli, kdo se podřizuje, kdo je v izolaci, odmítaný třídou, pracovní skupinou atd.

Každá malá sociální skupina má určitou vnitřní strukturu. Ve skupině jsou jisté formální vztahy, které jsou určeny oficiálně (např. vztahy nadřízenosti a podřízenosti), ale také určité neformální vztahy, které vznikají spontánně a dobrovolně na základě společné práce, společných zájmů a zálib a z toho pramenících sympatií či antipatií mezi členy skupiny. Sociometrie věnuje pozornost

zejména zjišťování neformálních vztahů ve skupinách. Informací získaných pomocí sociometrie je však možno využít i k ovlivnění formálních vztahů ve skupině (Chráska, 2000).

Identifikují se (diagnostikují) také např.:

Oblíbené a populární osoby, hvězdy (sympatické a přitažlivé pro větší část dané skupiny). Vlivné osoby (vůdčí typy, jejichž názory a doporučeními se řídí většina). Akceptované osoby (větší část skupiny je přijímá). Trpěné osoby (jen malá část skupiny je akceptuje). Mimostojící, opomíjené a izolované osoby (nikdo ze skupiny je neakceptuje). Na postavení, pozici žáka (studenta), pracovníka ve skupině závisí často jeho úspěchy v učení či práci a zvláštnosti jeho chování.

Výsledky sociometrie můžeme vyjádřit sociogramem, z něhož názorně např. vidíme, který jedinec dominuje, který je izolován atd. Kroužek v sociogramu znamená ženu (dívku), trojúhelník muže (chlapce), čísla uvnitř znamenají pořadová čísla (můžeme též dávat zkratky jména), směr šipky znamená směr sympatie. Volby jsou znázorněny čarami spojujícími trojúhelníky s kroužky atp.

Pozice jedince ve skupině, která odráží úroveň jeho popularity se nazývá sociometrický status.

Vedle pozice **řadového člena** skupiny existují i jiné pozice jedince ve skupině:

hvězda (star): má maximální hodnotu tzv. smíšeného sociometrického statusu, tj. suma všech obdržených voleb, pozitivních i negativních, převažují však volby pozitivní, je ve skupině nejoblíbenější;

outsider: je osoba, která hodně volí, ale je málo volena a odmítána (má velký počet negativních voleb);

zavržený (antihvězda, antistar, černá ovce): tato osoba získala maximum negativních voleb;

izolát: je osoba, která ani nevolí, ani není volena, žije izolovaně na okraji skupiny;

šedá eminence: je to osoba v pozadí, která je pozitivně volena oficiálním vedoucím skupiny a sama formálního vedoucího vybírá, ale jinak je izolovaná.

J. L. Moreno uváděl tyto základní pravidla pro konstrukci sociometrického testu:

- hranice skupiny musí být přesně vymezeny;
- počet voleb nemá být omezován;
- členové skupiny musí znát přesně stanovená kritéria pozitivní a negativní volby;

- výsledků má být využito k restrukturační skupiny;
- kladné a záporné volby jsou anonymní pro členy skupiny;
- otázky v testu mají být jasné a všem srozumitelné.

Sociometrický výzkum užívá několika postupů, např.:

Pozorování vzájemných vztahů členů skupině při nějaké činnosti.

Všimáme si např., kteří žáci jsou stále spolu, kteří osamoceni, kdo udává ráz činností, kdo vede; jak ochotně se jednotliví účastníci podřizují a spolupracují, jak se snášejí, jak snášejí svého vedoucího atd.

Sociometrický dotazník

je předkládaný všem členům skupiny. Každý má odpovědět na několik otázek, např.:
Uveď jména spolužáků, s nimiž bys chtěl sedět.

S kterými spolužáky bys chtěl společně bydlet ve stanu na výletě, na táboře?

S kterými spolužáky bys rád spolupracoval na nějaké věci, modelu apod.?

S kterými spolužáky bys rád trávil volný čas?

Které spolužáky bys vybral za vedoucí výpravy, výletu?

Možné jsou i otázky negativní, např.:

S kým bys nejméně rád seděl?

Členové skupiny jsou pak vyzváni, aby stručně písemně zdůvodnili svou volbu. Někdy je vhodnější uvádět místo slovních otázek obrázky s konkrétními situacemi.

Otázka sociometrie je živá i v současných výzkumech v pedagogické oblasti. Jak se uvádí na webových stránkách projektu Pedagog inkluze, k další systematické práci se třídou patří **sociometrické dotazníky**, kterými potřebujeme zjistit obsazení rolí v té které třídě. K této aktivitě můžeme využít spousty nabízených dotazníků: (<http://www.pedagoginkluzce.cz/212-sociometricke-dotazniky>)

- **DOTAZNÍK KLIT** (Klima třídy), autor: doc. PhDr. Jan Lašek Csc.
- **DEPISTÁŽNÍ DOTAZNÍK**, autor: PhDr. Michal Kolář (v knize SKRYTÝ SVĚT ŠIKANOVÁNÍ VE ŠKOLÁCH, Portál, Praha 1997 str. 124)
- **DOTAZNÍK B3**, autor: PhDr. Richard BRAUN
- **SORAD**, sociometricko ratingový dotazník, autor: Vladimír Hrabal
- **NAŠE TŘÍDA**, MCI – My Class Inventory (B.J.Fraser, D.L. Fischer) do čj.-J. Lašek

- **DIAGNOSTICKO INTERVENČNÍ SYSTÉM BAREV ŽIVOTA**, autor: Mgr. Jiří Šimonek (v současnosti velmi kritizovaná diagnostická metoda)
- **DOTAZNÍK ZJIŠŤOVÁNÍ ROLÍ** dle G. V. Caprari (Univerzita „La Sapineza – Řím)

„Dotazník zjišťování rolí“ je velmi jednoduchý a po úpravě se hodí pro jakékoliv věkové skupiny žáků (viz. příklady otázek):

Otázky upozorňující na potenciálního agresora

- Kteří tři tvoji spolužáci často trápí jiné děti?
- Kteří tvoji tři spolužáci často bijí jiné děti?
- Kteří tvoji tři spolužáci často urážejí jiné děti?

Otázky poukazující na potenciální oběti

- Kteří tvoji tři spolužáci se neumí bránit, když jsou napadeni?
- Kteří tvoji tři spolužáci jsou často smutní (nešťastní, ustrašení)?
- Kterým tvým třem spolužákům se druzí nejčastěji posmívají?

Otázky zaměřené na identifikaci omegy (okrajový člen skupiny)

- Které tři své spolužáky máš nejméně rád/a a jsou ti nejméně sympatičtí?
- Se kterými třemi svými spolužáky by sis nejradyji hrál/a?
- Kteří tři tvoji spolužáci jsou ve třídě uznáváni nejméně?

Vyhledávání pomahačů

- Kteří tři spolužáci nejčastěji pomáhají jiným dětem?
- Kteří tři tvoji spolužáci se často dělí o věci, jež mají rádi?
- Kteří tři tvoji spolužáci se dokáží zastat slabšího, když je v nesnázích?

Identifikace hvězdy

- Které tři spolužáky máš nejvíce rád/a, jsou ti nejsympatičtější?
- Se kterými třemi spolužáky by sis rád hrál?

Určení vůdce

- Kteří tři tvoji spolužáci jsou ve třídě nejvíce uznáváni?

Pokud byste chtěli s některými z výše uvedených dotazníků pracovat, jsou dostupné např. v knize Roberta Čapka „Třídní klima a školní klima“ nebo v nejnovější publikaci Michala Koláře „Nová cesta k léčbě šikany“.

Individuální rozhovor

Může být realizována s jednotlivými osobami i kolektivní beseda o vzájemných vztazích mezi členy kolektivu.

Zde záleží velmi na taktu a obratnosti vedení rozhovoru, aby nepůsobil dojmem výslechu, jehož výsledků by bylo možno zneužít. Dotazujeme se na to, které osoby jsou nejoblíbenější a proč, kteří lidé jsou neoblíbeni a proč atd.

Informace získané od rodičů, učitelů, vedoucích apod.

Ptáme se na sociální chování a postoje sledovaného, na jeho reakce vůči ostatním lidem, na jeho hodnocení jednotlivých členů pracovního kolektivu, na to, jak je sám skupinou hodnocen atp.

Posuzovací škála.

Badatel vypracuje několik obecných kladných a několik záporných charakteristik vystihujících běžné typy osob a zkoumaná osoba je žádána, aby uvedla, na koho ve skupině se ta či ona charakteristika nejlépe hodí, resp. která nejlépe vystihuje ji samu.

Často jsou sestavovány škály podle amerického sociálního psychologa Rensise **Likerta** (1903-1981), např. pro obdiv a vliv ve skupině:

Obliba:

1. velmi sympatický /á/ (oblíbený /á/),
2. sympatický /á/, (oblíbený /á/),
3. není ani sympatický (á) či (oblíbený /á/) ani nesympatický /á/ či (neoblíbený /á/),
4. spíše nesympatický (á), (spíše neoblíbený /á/),
5. nesympatický /á/, (neoblíbený /á/).

Vliv:

1. nejvlivnější, vůdčí člen(ka) skupiny,
2. patří mezi nejvlivnější ve skupině,
3. má průměrný vliv,
4. má slabý, nevýrazný, okrajový vliv na skupinu,
5. nemá ve skupině žádný nebo téměř žádný vliv.

Zjištěné výsledky vyjádříme v tabulce nebo v sociogramu:

Sociometrická tabulka či matice

- 1) osoby seřadíme např. podle abecedy (zvlášť muže a zvlášť ženy) a každé osobě přiřadíme odpovídající symbol;
- 2) sestrojíme tabulku s počtem n řádků a n sloupců, kde n je rovno počtu osob ve skupině, řádky i sloupce shodně označíme symboly osob;
- 3) proškrtneme diagonálu, která je tvořena políčky tabulky, odpovídajícími průsečíkům řádku a sloupce příslušné osoby;
- 4) v řádcích vyznačujeme provedené výběry - pozitivní výběry označíme symbolem plus a negativní symbolem mínus (pro negativní výběr se někdy používá i znaménko X), za použití pouze pozitivních nebo pouze negativních výběrů můžeme provedené výběry označit číslem, které vyjadřuje pořadí provedeného výběru (jeho intenzitu);
- 5) ve sloupcích automaticky získáváme přehled o obdržených výběrech;
- 6) za předpokladu, že není omezen počet prováděných výběrů, zavedeme na pravé straně tabulky sumaci provedených výběrů. Bez ohledu na předchozí podmínku na spodní straně tabulky zavedeme sumaci získaných výběrů (popř. zvlášť pozitivních a negativních);
- 7) při použití více výběrových kritérií je barevně odlišíme;
- 8) pokud používáme intenzitu výběrů, rovněž zavádíme samostatnou sumaci;
- 9) reciproční (vzájemné) výběry (kdy osoba A vybrala osobu B a osoba B vybrala osobu A) můžeme dát do kroužku a zavést jejich samostatnou sumaci (na pravé straně tabulky).

Sociometrická matice je východiskem pro grafické znázornění vazeb a vztahů ve skupině, pro vypracování sociogramu.

Odborná psychologická diagnostika sociálních vztahů

SORAD- sociometricko - ratingový test vztahů ve třídě. Jedná se o standardizovaný test. Autorem této diagnostické metody je bývalý pražský poradenský psycholog (zakladatel a ředitel pražské pedagogicko-psychologické poradny) a učitel pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze doc. PhDr. Vladimír **Hrabal**, CSc. Diagnostická metoda spočívá v tom, že se každému přítomnému členu sociální skupiny (např. školní třídy) předá prázdný předem připravený formulář, který obsahuje pole pro zápis příjmení osoby, která bude formulář vyplňovat, pole pro označení zda jde o osobu ženského pohlaví, či osobu mužského pohlaví a tabulku pro zápis seznamu příjmení všech členů třídy, hodnocení jejich vlivu, hodnocení

jejich sympatií (oblíby) a další subjektivní slovní hodnocení. Aplikací a vyhodnocením SORADU lze získat např. popis pozic jednotlivých členů skupiny podle jejich vlivu ve skupině, podle oblíby ve skupině a také popis emočně vztahové (pozitivní, negativní či ambivalentní) jednostranné i vzájemné náklonnosti členů skupiny.

Kontrolní otázky

umožňují studentovi ověřit porozumění textu a osvojení problematiky.

1. Popište pedagogické situace, ve kterých je vhodné použití sociometrického šetření?
2. Jakými pravidly se řídí tvorba sociometrie?
3. Kdo byl zakladatelem sociometrie a kdo se v českém prostředí vytvořil metodu nazvanou SORAD?
4. Které charakteristiky skupinové dynamiky sociometrie zjišťuje?

Literatura

BAHBOUH, Radvan, ROZEHNALOVÁ, Eva a SAILEROVÁ, Veronika. *Nové pohledy psychodiagnostiky*. 1. vyd. Praha: Qed Group, 2012. 175 s. ISBN 978-80-905313-0-7.

ČAPEK, Robert. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 160 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1718-0.

FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2010. 383 s. ISBN 978-80-7367-725-1.

HRABAL, Vladimír. *Diagnostika: pedagogickopsychologická diagnostika žáka s úvodem do diagnostické aplikace statistiky*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 199 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0319-5.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 265 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.

KOHOUTEK, Rudolf. *Aplikace psychometrických technik*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007. 148 s.

LIKERT, Rensis a LIKERT, Jane Gibson. *New Ways of Managing Conflict*. New York: McGraw-Hill, 1976. 7, 375 s.

MUSIL, Jiří V. a MUSILOVÁ, Marcela. *Sociografie - milieusociogram: v sociálně pedagogické a psychologické diagnostice: metodická příručka nejen pro mimoškolní výchovu* 3. 1. vyd. Olomouc: Psychologická a výchovná poradna, 2008. 184 s. ISBN 978-80-903449-5-2.

Pedagog inkluze: Pro střední školy. *Pedagog inkluze* [online]. [cit. 2014-01-14]. Dostupné z: <http://www.pedagoginkluzecz/212-sociometricke-dotazniky> PETRUSEK, Miloslav. *Sociometrie: teorie, metoda, techniky*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1969. 262 s. Sociologická knižnice.

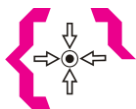
SLAVÍKOVÁ, Ivana, HOMOLOVÁ, Karolina a DOLEŽEL, Pavel. *Sociometricko-ratingový dotazník V. Hrabala, st.: příručka*. Vyd. 2. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2007. [73] s. ISBN 978-80-86856-34-6.

ŠVEC, Jakub, JEŘÁBKOVÁ, Simona a KOLÁŘ, Michal. *Jak zlepšit vztahy v naší třídě: kurz osobností [i.e. osobnostní] a sociální výchovy pro žáky 2. stupně ZŠ*. Vyd. 1. Praha: Projekt Odyssea, 2007. 79 l. ISBN 978-80-87145-27-2.

ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. České rozš. vyd. Brno: Paido, 2009. 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8.

VESELÁ, Jana. *Sociologický výzkum a jeho metody*. Vyd. 2. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. 92 s. ISBN 80-7194-847-0.

12 Experiment

Cíle

Cílem kapitoly je představit čtenářům kapitolu, která se zabývá problematikou experimentů se specifikací na humanitní vědy.

V rámci kapitoly se také zmíníme o rizicích, která vytváření experimentů v humanitních vědách ovlivňují.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

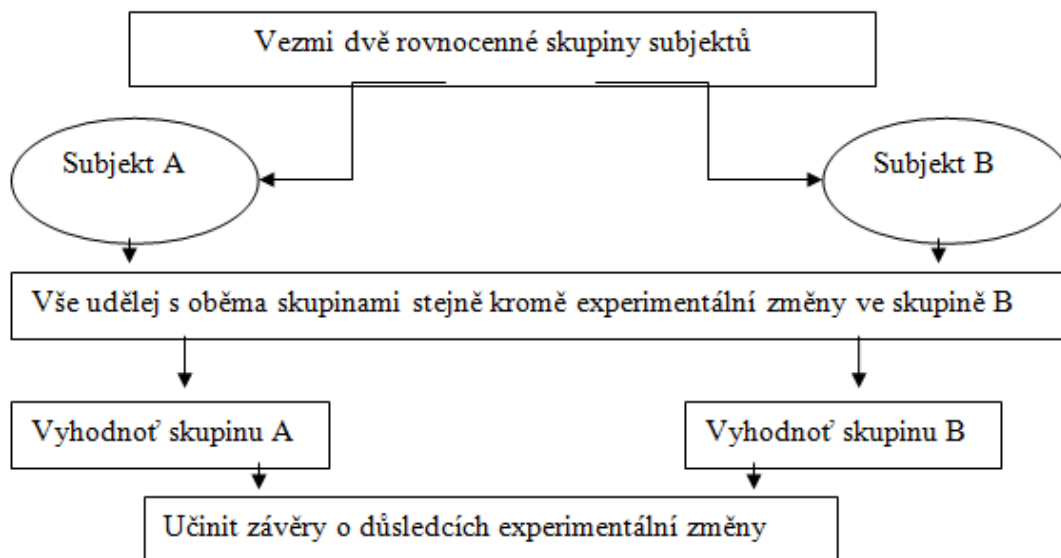
- Experiment
- Metody
- Validita

Problematika užití experimentů není v humanitních vědách tak častá jako jiné metody. Vhodné je experimentování, pokud se zabýváme účelností využití didaktických postupů, metod a pomůcek. Rizikovější je použití této metody, pokud bychom ji chtěli aplikovat na problematiku výchovných postupů. To by mohlo hraničit s etickými aspekty vědeckého zkoumání.

Gavora (2010) uvádí, že pojem experiment má ve vědeckém jazyce odlišné použití, než v jazyce běžné řeči, kde vnímáme experiment jako synonymum pro pojem pokus nebo zkoušení. V jazyce vědy má však slovo experiment odlišný význam. Experiment musí mít několik základních prvků. Musí v něm být alespoň dvě složením blízké skupiny osob, které fungují za různých podmínek. Tyto podmínky se přísně kontrolují (má je „v rukou“ experimentátor) a na konci experimentu se jejich vliv v obou dvou skupinách vyhodnotí. Druhou vlastností experimentu je, že v rámci experimentálního

pokusu se používají různorodé metody zjišťování výzkumných dat – dotazník, škálování, pozorování, testy.

Tuto charakteristiku dále rozebírá Vokell (1983) ve shodě s Gavorou (2000) a zpřesňují jí do uvedeného schématu:

Použití experimentu je prací pro už zkušeného výzkumníka, který dokáže vnímat výzkum v souvislostech formálních i obsahových.

Ferjenčík (2010) stanovuje požadavky pro vnitřně validní experiment, tj. jaké požadavky musí výzkum splnit, abychom o něm mohli hovořit, jako o věrohodném. Jeho výsledky tedy budeme uznávat jako platné.

Základními znaky experimentu, který má předpoklady být vnitřně validní, tedy jsou:

1. manipulace s nezávisle proměnnou (proměnnými) – předpokládanou příčinou;
2. měření závisle proměnné (proměnných) – předpokládaných efektů (důsledků);
3. kontrola všech jiných proměnných, které by mohly alternativně vysvětlovat změny závisle proměnné (tyto proměnné můžeme považovat za nežádoucí nebo též vnější proměnné).

Samotné používání metody experimentu může mít mnoho různých rizik, která mohou výzkum ovlivňovat. Může mezi ně patřit například Hawthornský efekt, který prokázal, že hybnou silou experimentu nemusí být právě použitá pokusná metoda, ale může jí být například samotná situace změny, která může motivovat zkoumané k vyšším výkonům nebo jinému způsobu chování. Dalšími riziky může být třeba i nevědomé

očekávání ze strany experimentátora, jeho samotný přístup, kdy zkoumaní mu mohou chtít vyhovět nebo jsou nevědomky naváděni.

Rizik, se kterými se v průběhu realizace experimentu můžeme setkat je velké množství. Od rizik vnějších proměnných, která mohou ovlivnit výkony zkoumaných skupin, přes samotné hodnocení výsledku zkoumání až po standardizaci zkoumání.

Kontrolní otázky

1. Pokuste se vysvětlit, v jakých případech je použití experimentu v humanitních vědách vhodné.
2. Jaké další metody se při používání metody experimentu uplatňují?
3. Kde vidíte rizika použití metody experimentu?
4. V čem spočívá Hawthornský efekt?

Literatura

FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. 255 s. ISBN 978-80-7367-815-9.

Gavora, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

MAŇÁK, Josef. *Experiment v pedagogice*. Brno: Moravská zemská knihovna, Pedagogická knihovna Brno, 1994. 72 s. ISBN 80-7051-076-5.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 270 s. ISBN 978-80-246-1916-3.

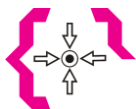
REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 184 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3006-6.

SKUTIL, Martin a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 254 s. ISBN 978-80-7367-778-7.

ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. České rozš. vyd. Brno: Paido, 2009. 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8.

13 Kazuistika

Cíle

Cílem kapitoly je představit kazuistiku jako sociálně pedagogický nástroj.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

- případová studie
- anamnéza
- diagnóza
- progóza

Kazuistika je metodologickým nástrojem, který je v sociálně pedagogických vědách hojně používán. Synonymem pro pojem kazuistika je případová studie.

Kazuistika je často označována za organizační formu pro použití dalších výzkumných metod – např. obsahová analýza dokumentů, pozorování, rozhovor a další.

Pro závěrečné práce je důležité si uvědomit, že samotná tvorba a prezentace kazuistiky je jenom část náročné práce s touto technikou. Další neméně důležitou částí této práce je stanovování si metodologických kritérií, na základě kterých je kazuistika/ky tvořena/ny (cíl zkoumání, výzkumný problém a otázky, zkoumaný soubor a další).

Termín je odvozen z latinského slova *casus*, které má širokou škálu významů: pád, klesnutí, úpadek, zkáza, škoda, pohroma, v některých frázích i v pozitivním významu případ, příležitost, událost; ablativ *casu* v latině ustrnul v příslovce s významem *náhodně*. Občas se v češtině vyskytuje chybná podoba slova *kauzistika* (přesmyk samohlásky u) ovlivněná kontaminací slovem *causa*, které v latině má významy

příčina, důvod nebo podnět a v právu se používá k označení jednotlivých soudně řešených případů.

Kazuistika není metodou, která by se používala výhradně v sociálně pedagogických tématech. Už dříve byla používána především v oblasti medicínské, klinické psychologii, psychiatrii nebo právu.

V těchto oborech byla právě označována za případovou studii, která se snaží do hloubky popsat, analyzovat a predikovat konkrétní případ.

Při tvorbě kazuistiky se držíme zásady, že chceme popsat tři oblasti.

1. Anamnéza – v této části chceme zachytit vše, co můžeme zjistit z minulosti zkoumaného případu (např. rodinou situaci, školní prospěch, kriminální kariéru, partnerské vztahy apod.)
2. Diagnóza – zde popisujeme stav současného řešení problému. V této části se snažíme zachytit aktuální situaci. Jakým způsobem problematiku řeší jednotliví aktéři (např. jak se chová rodina, jakou úlohu hraje škola, jaká je vzájemná komunikace těchto činitelů výchovy nebo jak do problematiky vstupují další aktéři – lékař, policista, ospod apod.).
3. Prognóza tvoří většinou závěr kazuistiky. V této části se pokoušíme vytvořit kvalifikovaný odhad předpokládaného vývoje případu, jakým způsobem se může případ vyvíjet za splnění předem stanovených podmínek.

Případová studie získaná na základě konzultací s výchovnou poradkyní paní Mgr. Milenou Zimčíkovou.

Rodinná anamnéza:

Chlapec Jan Novák pochází z neúplné rodiny. Matka se rozvedla po roce manželství, otec se chlapce u rozvodového řízení zřekl, tím přerušil veškerý kontakt s dítětem. Ani jeho rodina neměla o chlapce zájem. Takže znal jenom jednu babičku a dědečka. Ten byl také jeho jediný mužský vzor. Matka několik let bydlela v domě u svých rodičů, takže tam občas docházelo k rozdílným názorům na výchovu. Dá se říci, že chlapec dovedl velice dobře využít tu stranu, která mu nejvíce vyhovovala. ZŠ absolvoval s velmi dobrým prospěchem. Hrál tenis a fotbal. Učení mu šlo velmi dobře a v podstatě se nemusel doma vůbec učit. Stačilo mu jen to, co slyšel ve škole. V tomto období s ním nebyly žádné velké problémy. Když mu bylo asi 12 roků, matka se znovu vdala. Její muž byl o dost starší, takže se stal doma velmi silnou autoritou, rodina se odstěhovala od rodičů do

sousedního města. Matka měla s druhým manželem ještě dceru, nevlastní otec si chlapce osvojil a dal mu své příjmení. Tady někde začínají problémy, které vyústily v současnou situaci. Nevlastní otec byl přísný a jeho příkazy se musely plnit, neuznával názor druhého. Jeho pravda byla ta správná. Chlapci dokazoval, že nic neumí, nic nezvládne, vše dělá špatně. Pravděpodobně došlo i na fyzické trestání. Když se matka chlapce zastala, docházelo k rodinným hádkám. Chlapec nyní doma moc nepobýval, chodil raději ven s dětmi nebo na fotbal. Zlom nastal asi po ukončení ZŠ, chlapec se sice dostal bez problému na SŠ, ale také se dostal do vlivu svých „nových kamarádů“.

Diagnóza:

První půl rok na SŠ byl bez problémů, nemusel se tolik učit, a proto měl dost volného času. Našel si nové kamarády. Ke konci 1. ročníku se situace ve škole změnila, velmi často docházelo k tomu, že chlapec se neúčastnil vyučování. Ráno normálně odjel do školy, ale tam pobyl jen pár hodin a potom odešel. Nejdříve odcházel pouze na poslední hodiny a jeho „kamarádi“ na něj čekali. Rodina je dobře finančně zajištěna, takže přísun peněz byl dost velký. V této fázi o tom matka pravděpodobně nevěděla. Některé hodiny měl omluvené od lékaře, jindy řekl rodičům, že mu bylo špatně. V této době asi začal experimentovat s drogami. Situace došla tak daleko, že později do školy vůbec nedošel a dokonce volal spolužákům, aby i oni ze školy odešli. Časem jeho povinnost chodit do školy úplně zmizela. Postupně získával velké množství neomluvených hodin a byl neklasifikován z několika předmětů. Matka navštívila několikrát školu, snažila se s chlapcem domluvit. Nakonec se mu podařilo 1. ročník SŠ dodělat. Ve 2. roč. nastal stejný problém, záškoláctví se opakovalo. Omluvenky mu psali pravděpodobné „kamarádi“. V pololetí došlo k tomu, že se chlapec rozhodl školu ukončit z důvodu, že ho nebaví. V tomto momentě přichází na naši školu. Byl přijat od pololetí s tím, že si musí dodělat rozdílové zkoušky. Termíny měl vypsané, avšak došel pouze na zkoušku. Ostatní nesplnil. Musel proto znovu do 1. ročníku. Všem sliboval, že se polepší. Situace se opakovala. Matka několikrát navštívila výchovného poradce, třídního učitele a dokonce i ředitele. Chlapec jí lhal, nechodil do školy téměř pravidelně. Třídní učitel s ním několikrát hovořil, domlouval mu a přesvědčoval ho, aby chodil do školy, neboť jeho výsledky byly velmi dobré, i když byl ve škole minimálně. Situace se zhoršila, když dovršil 18 let. Doma nepobýval, byl u kamarádů nebo u přítelkyně. Matce nebral telefony,

nedodržel smluvené schůzky s rodiči. Dá se říci, že se rodině úplně odcizil. Jediní, za kým nyní přijde, jsou prarodiče. Ovšem asi velmi zjištěně. 1. roč. tedy opět nedokončil, neboť sám požádal ve 2.pol. 1 .roč. o ukončení studia.

Prognóza:

Učitelé udávají, že je chlapec velmi inteligentní. Při hodinách ve škole byl aktivní, většinou měl dobré známky při minimálním úsilí. Když s ním třídní učitel mluvil, slíbil, že se polepší a během 1.hod. už nebyl zase ve škole. Třídní učitel a výchovný poradce dle svých slov udělali vše, co bylo v jejich silách, aby chlapce přesvědčili ve studiu pokračovat. Ředitel školy několikrát mluvil i s rodiči, jenže chlapec prostě do školy nechodil. Zůstávala otázka, kdy nastal zlom v jeho chování. Rodinná výchova nebyla ideální, matka se pravděpodobně bála autoritativního otce a ten chlapci neustále dokazoval jeho neschopnost. Je možné, že se s tím chlapec ztotožnil. Jsem neschopný a špatný, ať dělám, co dělám, tak jím prostě budu, místo aby otci dokázal opak. Svou roli zde hrají i prarodiče, kteří chlapce spíše rozmazlovali a on je využíval. Matka později rezignovala, když chlapec dosáhl plnoletosti. Doma téměř nepobýval a peníze pro svou potřebu nějak získával. Příčiny situace jsou jak vnitřní, tak vnější. Patří k nim nesoulad v rodinné výchově, tělesné tresty ze strany otce a vliv vrstevnické skupiny, silná osobnost a zároveň únik z prostředí, kde ho neuznávají. První formy jeho záškoláctví byly spíše impulsivní, později pak šlo o předem plánovanou akci. Jeho postavení v kolektivu bylo na počátku velmi dobré, byl komunikativní, rád pomohl. Později, když se dostavil do školy, sám spolužáky přemlouval, aby s ním školu opustili. Při rozhovoru se žáky bylo zjištěno, že i oni by nakonec chtěli, aby tento student ze školy odešel a nenarušoval tam jejich studijní morálku. Objevil se i názor, „když to všecko projde jemu, proč by to neprošlo nám“.

Úkoly pro studenty:

1. Z jakých částí se skládá kazuistika?
2. Z jakého důvodu se případovými studii začaly jako první zabývat přírodní vědy?
3. Proč je náročné v sociálně pedagogických kazuistikách prognózovat budoucí vývoj zkoumaných případů?

Metodologie společenských věd

Studijní opora pro předmět Metodologie společenských věd ve studijním oboru
Sociální patologie a prevence.

Autor: PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

Vydání: první

Vydala: Univerzita Hradec Králové v roce 2014

Stran: 78